

A WALTER WHITE- SZINDRÓMA A KÖLTÉSZETBEN

(avagy kényszerpályák a szabadság labirintusában?)

– Bartók Imre levélbeszélgetése
Marno Jánossal

Kedves János,
azt mondtad Tatán, a közönség jelentős, engem is magába fogláló részének kifejezett öröme, hogy a *Totál szívás* (*Breaking Bad*) a legerősebb tévéélményed az elmúlt évekből. Először tehát erről kérdeznék, mit szólna a dolog ívéhez, egyáltalán, sikerült befejezned?

Üdvözöl,
Imre

*

Imre,
kiugrasztasz a bőrömből, szinte-szoros (ez majdnem tandoris, nem? *szinteszoros*) értelmében, lévén majd' másfél hetes lumbágós-ként a *Totál szívás* a mindenéji betevőm. De a végét még nem láttam, ellenben az elejét és sok más ki-kihagyott epizódját igen, és nem

csökken az álmélkodásom. Nem hiszem, hogy túlzok, ha azt mondom, ilyen erős, helyenként erőszakos, majdnem-szenvtelen, rengeteg fordulatában ugyancsak erőszakos és mégis pontosnak bizonyuló művel nem csak a moziban vagy a tévében, hanem még az irodalomban se nagyon találkoztam. Egyre gyakrabban gondolok Kleistre mint forrásra, holott expliciten, ugye, két szent szerzőnk, Kafka és Beckett köszön vissza egy-egy epizódban (Beckettet a *Légy* epizódban véltem megidéződni). A bosszú mint alapmotívum, mint indíték és mint ami tükörszerűen bukkan elő a munkáltató főnök, Bogdan figurájában és indítékában, valóságos lavinaként hajtja egyre mélyebbre ezt a labirintikus végzettörténetet. Nem is hajtja – hordja. Le-lapátolja.

Kicsit aggódom is persze, hogy vajon az a telítődés, az a *réteg-rétegre gazdagodás*, ami az első három évadot jellemezte, a negyedik évad kalandosabbra fordulásával nem apad-e el egészen a sorozat végére. Ezt nem tudom megítélni, szurkolok, hogy ne így legyen; a Walter elgonoszodása talán tesz is az ellaposodás ellen, nem tudom, de hát ez műfaji kérdés is (a nézettségi, gazdasági szempontokról nem is beszélve), no meg az amerikai pragmatizmus próbatétele, hogy át tud-e törni a tulajdon identitásfalain, vagy muszáj visszakoznia, muszáj visszatérnie a párszáz éves eredetmítoszába, mítoszaiba.

Nem akarom túl hosszúra nyújtani a választ, hiszen még nem is tartok a sorozat végénél, de nemrég beszélgettem Skype-on a fiammal, aki már tavaly nyáron végignézte az egészet, ráadásul ott él Kaliforniában tíz éve, és noha egyetért velem abban, hogy ez a sorozat talán a legigényesebb, a szívében ő mégis visszahúz a *Maffiózó*khoz, ahol nem volt olyan szereplő, akit valamiért ne szeretett volna meg az ember. És ne röhögött volna felszabadultan száz meg száz helyen, noha ott mintha több erőszakos cselekmény, gyilkosság történt volna. Mégis, a néző minden epizódban megörült azonnal a Tonymak, a banda műhelyének, ami engem a szocialista gyárak ТМК-helyiségeire emlékeztetett. Én is lelkendezve néztem azt a sorozatot, hitet-

lenkedve, hogy hol tartanak az amcsik, hogy ilyen mértékben le tudtak válni a hollywoodi iparművészetről, és valami egészen diszkrét, a minimalizmus esztétikáját maradéktalanul kiaknázó neorealizmust sikerült produkálniuk, lepipálva a múlt század olasz neorealizmusának a legjobbjait is. És ehhez képest esett le az állam, amikor első alkalommal, valamiért átlépve a másik szobába, a bekapcsolt készülékre pillantva nem tudtam elfordítani a tekintetemet; csak bámultam, bámultam, nem értettem az eseményekből semmit, csak láttam a sivatagot, azt, hogy a kamera előszerepettel közlekedik, tájékozódik sípcsont-magasságban, sejtelmem sem volt, miért teszi ezt, de rendkívül lenyűgözött. Lehuppantam az ágy szélére, és borzasztóan örültem, hogy egyetlen humoros pillanattal sem kínált meg a film. Mintha telement volna a szememen keresztül az egész testem-lelkem homokkal, porral, mintha humorírtást végeztek volna abban a nagyjából harminc percben.

Szóval ezen vitatkoztunk kicsit össze a fiammal a múltkor, én ugye erősen kiszáradófélben, ő tele életnedvekkkel, épp ezért persze favorizálhattuk volna ellentétesen is a két sorozatot.

Itt félbehagyom, Imre, lehet, hogy tényleg túlbeszéltem, pedig borzasztóan érdekel a te véleményed, számodra is olyan jelentős-e ez a sorozat, és ha igen, te mi mindent díjazol benne különösen, illetve mit gondolsz az – általam kleistinek – becézett történetforgató erőszakosságról, amit én ugyanakkor „totális” mélységekre nyíló realizmusnak élek meg.

Köszönet a szívbe találó kérdésedért!

János

*

Kedves János,

nagyon izgalmas dolgokat említettél a *Totál szívás* kapcsán, főleg a Kleistre és a korai részekben felbukkanó „munkáltató főnökre” kaptam föl a fejem. Ha ezen a nyomon indulunk el, akkor Walter nem vagy nemcsak a *midlife crisis*től szenvedő kisember, hanem a társadalmi igazságtalanságot elszenvedő

Kohlhaas Mihály, akinek ténykedése legalább annyira önmegvalósítás, mint bosszú. Sőt az is lehetséges, hogy Walt valamilyen formában a saját betegségét szeretné viszontlátni Albuquerque (illetve egész Amerika) népén. A sorozatban szinte egyáltalán nem esik erről szó, és látni is alig látjuk – ha igen, akkor viszont elemi erővel –, hogy milyen katasztrofális hatása van a gyártott metamfetaminnak az emberi szervezetre. Amúgy a negyedik évad végén tényleg méregkeverőként látjuk Waltot.

A *Légy* című epizód is kulcskérdés, jó, hogy felhoztad. A hatvankét epizód közül ez az egyetlen, amiben lényegében nem történik semmi (emiatt meg is osztja a nézőket), gondolom, a beckett-i asszociációd innen eredeztethető. De innen még másfelé is vezet út: a tudományos ténykedést kontamináló légy fölidézése közvetlenül emlékeztet Cronenberg biohorrorjára is. A társadalmi kérdések itt megszűnnek, teljesen zárt térben vagyunk, Walter megszállottként üldözi a legyet – elvileg terméke minőségét védelmezendő –, miközben Jesse amolyan Sancho Panzaként próbálja ellensúlyozni akut tébolyát.

De még egy szó arról, hogy egyáltalán miért gondoltam ezzel kezdeni a beszélgetést. Walter White fokozatosan egyre inkább öntörvényű figurává válik, és ebben a tulajdonságában rád is emlékeztet. A te költészeted is – akárcsak definíció szerint minden eredeti és valódi költészet – öntörvényű, de még inkább jellemző ez a privát kánonalkotásodra, nyilvános fellépéseidre, kortársaidhoz való viszonyodra. Úgy tűnik, sikeresen őrzöd a „kívülálló” pozícióját. Te ezt hogy éled meg? Kiküzdött vagy természetes állapotról van szó? Áldozatokkal járt vagy jár számodra, hogy alkothass? Milyennek látod a helyzetet a honi „irodalmi térben”?

Üdvözöl,
Imre

*

Kedves Imre,
a legutóbbi levelem óta szünetel a *Totál szívás*. Megrekedtem az ötödik évad első két epizódjánál, azt hiszem, azoknál, mert pontosan nem emlékszem mindenre. Pontosán nem emlékszem semmire. Tegnap éjjel is írtam egy hosszú válaszlevelet, de elhatalmasodott bennem az érzés, hogy szószátyárkodásba fulladt. A fulladás, talán tudod, esetemben túlságosan direkt jelentéssel is bír, ez érdekes adalék lehet a *Totál* iránti, esetleg túlzónak ható lelkesedésemhez, habár azt nem mondanám, hogy különösebben rokonszenveznék Walter White figurájával, ellentétben azzal a szimpátiával, amit annak idején, még a hetvenes évek elején, a kleisti bosszúálló ébresztett bennem. Csakhogy abban az időben, még hetvenkettő előtt, a német Vörös Brigádokkal is rokonszenveztem, nem szólva a '68-as lázadóról, és abszolút koincidienciának kell tekintenem, hogy ugyanazon a napon, amikor a müncheni olimpián megtörtént a tömegmészárlás, még éppen nem hallgattam meg a rádió híradását, amikor egy falat kajától hirtelen a pokol tüze gyulladt ki a gyomromban, minden különösebb előzmény vagy bevezetés nélkül. (Vagy bejelentést volna szerencsésebb itt mondanom?) Kétrét görnyedve a fájdalomtól hallottam meg utána a rádióban, hogy mi történt, önféltésem irtózatos félelemmé duzzadt, talán abban a gyötrelemben reveláltam első ízben tudatosan is a halandóságomat, a mulandóságot egyáltalán, és a korlátozottságot! És még valami. Utáltam kicsi koromtól fogva, gyűlöltem a hatalmat, képzelheted hát, mi csoda kéjjel olvastam a kleisti apokalipszis egyetlen lovasának (lókereskedőről lévén szó!) a hatalmasságokkal szembeni bosszúhadjáratát, az anarchia eszkalálódását. Lyukas gyomorral azonban, és a müncheni vérengzés irtózatával a tudatomban, semmi esélyem nem maradt a '68-askodás folytatására, az íráson kívül semmi más. Irtóztam a hatalomtól, nemkülönben a cinkelt terrorizmustól, hiszen azt már akkor tudni lehetett, hogy a Vörös Brigádok ámokfutóit pénzelik és hergelik is valakik, kiképezik és felfegyverzik őket, vagyis az ártatlanságnak, aminek

a megszállottjaként írt, gondolkodott, mérenyletre készülődött, illetve párosával lőtte agyon magát Kleist, annak rég befellegzett, a Kohlhaasi apokalipszis nem vezethetett vissza a hátsó kiskapun át a Paradicsomba.

Mondom, még hátravan a *Totál szívás* ötödik évada nekem, és tartok tőle, hogy a harmadik évad záró epizódjaival a klimaxát érte el a sorozat, a Walter bosszúhadjáratának áldozatául esett drogos lány apjának az égi bosszúja már szinte zavarba ejtőn hatott rám, mondhatni, rá kellett bírni magam ezek egybeesésének az akceptálására, arra, hogy a dráma erőszakos fordulatot vehessen bennem is, nem először és nem is utoljára. Nézd el nekem, ha lehet, ezt az anarchikus beszámolót. Mert én magam, azt hiszem, soha nem vetemedtem hasonlóan erőszakos fordulatra egyetlen versemben sem. Ezt nem kérdésül mondom, hiszen értékelhető gyávaságként is, csak érzékeltetni szeretném a feszültségeket a *Totál szíváshoz* fűződő kvázi szerelmi viszonyomban, a feszült ámulatomat, hogy manapság, a pragmatista és végtelenül infantilis ízlésű amerikai filmiparban ilyen mű is megszülethetett, szarkasztikus eltökéltséggel nekirontva az amerikai erkölcsiség fundamentumának, a család szentségének, még hozzá ilyen ugyancsak erőszakos, mégis magától értetődőnek ható konglomerátumban, mint amiben végig egy asztalnál ül a zsaru és a bűnöző. A macska és az egér.

Mintha az említett dramaturgiai erőszaktelemek annyiban is megidéznék a kleisti szellemet, hogy általuk, az erőszakos fordulatok által minduntalan újabb és még meredekebb elágazások támadhassanak. Kérdés persze, hogy az események rohamos elburjánzása nem enerválja-e a drámában rejülő szellemi energiákat? Tartok tőle, hogy majd igen, a drogháborús epizódok szaporodása is ezt sugallja. Cselekmény vagy/és esemény, illetve – szellemi – dráma: roppantul érzékeny libikókajáték. Könnyen leültetheti a drámát a cselekmény úgy, hogy a végére kiürül az egész.

Baromi nehéz rekonstruálni az elmúlt önérzeteket, öntudatokat. Jelenetekre, villanások-

ra emlékszem megbízhatóbban, ám azokból nehéz kirakni egy komplett puzzle-képet. A bosszú, az apokalipszis vágya és féelme, a bosszú durrdefektjei vagy csöndben sziszegő leeresztése, *cisztázódásai*(!) a pszichofizikumban (miért ne gondolhatnám, hogy az emfizémám is ilyen eredetű meghibásodás?), s végezetül az elkülönbözés mások – akár trendi, akár trendellenes, vagy privátabb, netán politikusabb stb. – megszólalásmódjaitól: nekem olyan magától értetődőnek tűnik mindez. Lévéen agyonsebzett énségemben még mindig anarchista, emberfeletti teherbírással kell rendelkeznie nálam a szónak, hiszen nincsenek egyáltalán olyan figuráim, paneljeim, amilyenekkel például a zseniális Mozart simán átvészelhette a belső üresjáratokat is, a diszkurzív gondolkodást pedig nem transzformálhatom a versben – nem azért, mintha a verset önálló entitásnak vagy kegytárgynak tekinteném, hanem mert a nyelv a költészetben narcisztikus, tehát végtelenül ambivalens viszonyba kerül önmagával. E tekintetben a líra a legdrámaibb verbális művészet. És mintha épp ezáltal vetődhetnék bele a filozófia valódi kérdéseibe, és vice versa, ha még szerencsém is van.

Kérlek azért, hogy ne kímélj a kritikáddal, számonkérésekkel, szemrehányásokkal. A válaszdásaimnak ugyanis mentesülnie illenék az ambivalenciától.

Üdv!
János

*

Kedves János,

először a sorozatról: nekem egyértelműnek tűnt, hogy a légikatasztrófa kizárólag Walter lelkét terheli (vagy terhét lelkesíti, százzal). Megölte (hagyta meghalni a lányt), akinek az apja a gyász és a sokk miatt hibát vétett a munkájában. Innen nézve még kissé didaktikus is, ami történik, ha azt vesszük, hogy az üzenet szerint „tetteink következményekkel bírnak.” És tényleg. Ezt hangsúlyozza az évadot keretező döglött plüssmedve, ami megégve hull alá a törmelékkal együtt.

Mindenesetre továbbra is elgondolkodtató,

hogy a bosszú felől közelítéd a filmet, illetve hogy említetted az egy asztalnál ülő rendőr és bűnöző motívumát. Itt kétszeresen is találkozzunk ezzel, úgymond Walter „középen” lévő figurája (nem igazi gengszter, ugyanakkor feladta a törvényt) kétfelé is dekonstruálja ezt az ismerős felállást. Amikor Walter Gusszal tárgyal, ő van a „normalitás” pozíciójában, amikor pedig Hankkel találkozik, ő az, aki hazudik. Nyilván ez, a Walt alakjában lévő jó–rossz-kettősség mozgatja az egész sorozatot. Ugyanennek halványabb tükörképét látjuk Jesse-ben, akiben érezhetően mindig erősebb a „jó”. Gyilkol, igen, de kvázi önvédelemből. Jesse a legalapvetőbb morális meggyőződéseit sosem adja föl, és ez vezet végül a Mesterrel kirobbanó konfliktushoz – ami egy apagyilkosság-kísérlet, istentagadás stb. (A kémia tagadása!)

És akkor visszakanyarodnék ahhoz, hogy konkrét élményeidben – ’68, München stb. – te is kétségbe vonod a bosszú érvényességét. (Fassbindernek volt egy mélyen lesajnáló és cinikus filmje a RAF-ról, talán ismered.) Ha jól értem, nem a morális, hanem a morálon „innen” lévő következmények felől vagy szkeptikus. Vagyis, ahogy mindent (erős és végtelen hajlamodnak engedelmességed), ezeket az eseményeket is a saját fiziológiádra vonatkoztatod. Ezzel megint visszajutunk a költészetedhez és annak testpoétikájához. A kérdés, mint mindig, az én és a világ viszonya. Melyiket értem meg melyikből? A test vajon egy „átkötő” elem „köztem” és a „világ” között? Hogyan látod, banálishan fogalmazva, mennyire „személyesek” (testiek) a verseid? Nem tudom, hogy az idézőjelezés segít-e annak jelzésében, hogy a fogalmakat itt inkább csak jelzőbójaként igyekszem használni.

És még valami: Walter White, ’68, München, költészet – azt írod, hogy irtózol a hatalomtól. De nem éppen ugyanerről van szó mindegyik említett esetben? Kohlhaas talán hatalmat akar? Nem. Bosszút akar, de van-e bosszú, erőgyakorlás – hatalom nélkül? Kohlhaas irtózott a hatalomtól, és lényegében ez lett a veszte – ha le akarta volna igazni az egész országot, semmi nem áll az útjába. A probléma az, hogy ő csak a két agyonvert

lovát akarta visszakapni, ezt viszont már senki, a vétkesek sem tudták megadni.

És ugyanez, a hatalom(iszony) Walter problémája is. Elvégre ő csak „pénzt akart teremteni a családjának”, hogy a halála után a fia jó iskolába kerülhessen. De hamar kiderül, nem lehet csak úgy „pénzt csinálni”. Irtózik minden helyzettől, amikor másokról dönt (lásd viszonyát a családdal), persze kényszerből aztán elfogadja, ami ezzel jár, és a sivatag urává lesz.

De minden forradalomnak ez a problémája: a kontamináció. A tiszta szabadság eszméjéből pár hét alatt eljutunk a guillotine-ig vagy az intellektuális aberrációig.

Ennek fényében kérdezem: ha irtózol a hatalomtól, miért írsz, hogyan tudsz írni? Aszkézis-e a költészet? Vállalnád-e ezt a Pilinszkytól származó ars poeticát? A költészet – a nyelv, a beszéd – mégis egy emberi térben, egy hatalomtól átítatott térben jelenik meg. Nem az irodalompolitikai csatározásokra gondolok, bár később arról is beszélhetünk. Arra gondolok, hogy számodra mit jelent a versnek, a vers nyelvének ez a narcizmusa. Minden narcizmushoz meg kell kettőzödni (mint az eredeti mítoszban), de mégis, hol látod saját magad vagy akár saját nyelved másikját, ha nem azoknak a felületén, akik elvileg olvassák a műveid?

Imre

*

Imre,

könnyen lehet, hogy én értettem félre azt a bizonyos navigáló jelenetet, de olyan mértékben traumatizált engem is a lány veszni hagyása, az apa iszonyatos fájdalma, hogy amikor beült a munkahelyi székébe, és neki kezdett a munkának, már biztosra vettem, hogy itt megtorlás következik. Az őrjöngő fájdalom apokalipszisért kiált, ezért úgy láttam, nem véletlenül, hanem szándékosan ütközteti a gépeket. Így voltaképpen a kohlhaasi szerep itt áttevődött a lány apjára, és e tekintetben epifánikus jelleget is kapott a katasztrófa, hiszen az égbolton történt, azután jött a kiégett maci fél szemgolyója a meden-

cében, majd a lefolyóból kikotorva – mindezek valóban szokatlanul direktben, didaktikus szigorral követték egymást. S ráadásul Jesse idegösszeroppanása, illetve az iskolai megemlékezés a tragédia áldozatairól, betetőzve Walter hátborzongató szónoklatával. Tudod, éppen mielőtt a Gusszal végzett volna Walter, épp akkor tűnődtem el azon, vajon ki maradhat itt életben: a professzionális, ám ugyancsak bosszúvágytól hajtott Gus, aki olyan megnyerően ápolt és kiegyensúlyozott, szerintem még jó arcúnak is mondható profi bűnöző, vagy a szakmai hiúságában és a biológiai létében sértett családapa és kémikus, aki teljesen amatőrként vágott neki a metamfetamin gyártásának. És bizony, éreztem, hogy itt, a dráma elmélyítése miatt is, Gusnak kell veszítenie. (Félelmetes volt, amikor Walter egy tetőterazon a mobiljával felhívja Skylert, és annyit mond neki: „Győztem.” Ez is elég gátlástalanul megalapozódott már kétszer is a korábbiakban, amikor Walt a feleségével mobilon veszekszik, majd dühében, alsónadrágban, megrázza a faszát, talán a heréjét is.) Jesse figurája természetesen nekem is igen hamar a szívembe lopta magát, teljesen az alkotók kívánalma szerint, hiszen ha leszámítom Walt ragaszkodását Skylerhez, a családhoz mint alapértékhez (mert már semmiképp sem otthonhoz), ő is, Walt is csak Jesse iránt képes empátiával és szeretettel viseltetni – ennek a srácnak van egyedül valami angyali szerepe az egész horrorban. Bár bevallom, a történet előrehaladtával egyre jobban megkedveltem az ügyvédet is, nemcsak azért, mert kizárólag tőle hallottam nagyon jó, laza poénokat, hanem az ösztönös összehúzódkodásai keltettek rokonszenvet bennem, és ahogy ezzel a „húzzuk egy kicsit összebb magunkat” javaslattal megkínálja a többieket is. Egyébként nem győzöm eléggé magasztalni a színészi alakításokat, egyetlen szereplőt nem láttam eddig hamisnak, gyengének, de mondom, még hátra az utolsó hat-hét epizód.

Képtelenség a hatalmi problémára megnyugtató választ adnom, mármint a tekintetben, hogy én hogyan képzelem ezt. Nem tudom. Azt igen, hogy amikor írok, akkor

valóban szisztematikusan választom le a tudatomat (beleértve a tudattalant és a tudatküszöböt is) magamról, az én-vezérelte gondolkodásról, és csak az izgat, hogy a vers merre, hogyan és mit akarózik megélni, megmondani. Valószínűleg így szállt be a testem a szokásosnál nagyobb súllyal a versírásba, s ugyancsak ezért juttattam közvetlenül szóhoz is a testiségeimet – ám annál óvatosabban az érzelmiségeket, érzelmi viszonyulásaimat; szinte babonásan tartottam tőle mindig, hogy belerondíthatok az érzelmi események alakulásába. Jellemzően épp azokat a darabjaimat utáltam meg idővel, amelyekben kicsit közvetlenebbül merészeltem hangot adni konkrét vágyaknak, kiszolgáltatottságoknak, rajongásoknak, fájdaloknak stb. Tudod, mennyire abszolútumnak tartom József Attila egész életművét, de kamaszkorom óta idegenkedtem annak még a gondolatától is, hogy én ilyenfajta szerelmes verseket írjak. Már csak azért is, mert olyan mérhetetlenül féltém a megszegyenülésektől, hogy a verset erre felhasználni kész szerencsétlenségnek gondoltam, amivel tönkreteszem a szerelmet is meg a verset is. J. A. *Nagyon fájjától* és hasonló verseitől azonban soha nem irtóztam, talán az *Ódát* itt-ott nem kedveltem, de még abban a költeményében is örületesen komplex képekkel, gondolatokkal találkozom mindig. Kérlek, ne vedd zokon, hogy folyton órá hivatkozom, nem mintaképem, mégis minden porcikámban elevennek találom a szavait, nem tudok úgy gyalogolni például, hogy ne hangozzék föl a fejemben valami tőle, sokszor olyan sorok, amikre nem is tudtam, hogy emlékezem.

Mármost ebből hogyan kanyarodhatok rá ismét a hatalmi kérdésre? Hadd éljek egy példával. Az elmúlt pár évem orvosi kivizsgálási kalandokban bővelkedett, és szinte egyetlen esetben nem találkoztam olyan orvossal, aki ne bürokrataként bánt volna (el) velem, aki ne hangsúlyozta volna – gyakran nyíltan is –, hogy ki vagyok neki szolgáltató, álljak vagy feküdjek vigyázzban, kussoljak; egy röntgenes orvosnő, miközben valami fakanállal taszigálta a gyomromat a képernyő mögött, és én közbeszóltam, hogy

kedves doktornő, én nem ott érzem, félbevágott, evvel a szóval, hogy *kussoljak*. Én ezt nevezem hatalomnak, a bürokrata aljasságot, az úgynevezett hivatás meggyalázását a hivatalnoksággal. És ezt bizony a szakmánkban is tapasztalom. Valamint azt, ahogy evvel maguk a szerzők hogyan bánnak, hogyan tesznek eleget az olvasói, szervilis elvárásoknak, s ezért ők maguk hogyan, miféle hatalmi-nyelvi stratégiákkal szervírozzák a semmitmondásukat az olvasónak.

Pilinszkyt nem találom sem elrettentő, sem követendő példának, ő ezt az egész problémát rálócsölte a Simone Weil-től és másoktól elsajátított esztétikai aszketizmusra, amely éppen nem szűkölködött időnként bombasztikus kis gnómákban vagy önelégült tárcákban az *Új Ember* vasárnapi mellékletében. Mindazonáltal soha nem tudtam szaturálódni önfeledten narcisztikus exhibícióján, ahogy az *Apokrifot* szavalta – szerintem azért is mászott bele a torkomba a mondása olyanmennyire, hogy jó passzban majdnem tökéletesen tudom utánózni őt, mert annyit vinyogtam örömben, annyit élvezkedtem ezen az önmagától való végtelen megindulásán. Ez hatalmi esemény? Tekintsünk el a karamazovozásától, s akár az olykor mégiscsak mellbevágóan zseniális megállapításaitól – ez a cigifüstön aszalódott gyerektekintet soha nem vált alkalmassá a bürokrataságra, akarva sem tudott volna hatalmaskodni senki fölött.

Amúgy pedig zavarba hozhatsz a kérdéssel, hogy elképzelhetőnek tartom-e a hatalommentesülést. Hiszek-e valóban az „anarchia szórendjében”, nem csupán valami extravagáns és provokatív címet méltóztattam annak idején kitalálni a – félek – jobbára pocsek prózaszövegeknek. (Abból a kötetből nekem csak a borító tetszik, mert tetszem magamnak ott, a terméskőnek nekitámaszkodva.)

Nagyon hosszan beszélek megint, ezért csak egy valamire hadd emlékeztesselek még. Tudnod kell, hogy az írásban semmit nem változtathatunk meg az élet önhatalmóságán, például azon, hogy a mindenkori jelen evidensen exponálja a súlyunkat is, amit pokoli nehezen viselünk el, hacsak épp

nincs valami eksztatikus szerelmi ihlettségben részünk. S hogy ne hagyjam szó nélkül vesszőparipámat, itt van a táplálkozási kényszer, ami rákényszerít a másik organizmus destruálására, és manapság már rituális vezeklésre sincsen ezért más módom, eszközöm, mint az, hogy a versben megtaláljam a szavak *ellenhússúlyát*. Talán te is ráérezted olykor a verseimben arra, hogy a szavak, szóképek, alakzatok a megszokottnál jóval nagyobb teherbírásúak, hogy esetenként már-már testiebbek a biológiai vagy fizikai testnél is. Cáfoly meg, ha ebben tévedek, ha vágyfantáziámnak engedek csupán, amikor ilyen „varázserőt” tulajdonítok némely versbeszédeimnek. Ám ha cseppet is joggal látom így a dolgot, az sem adhat reményt arra, hogy legalább korrekt módon viszonyuljak létezés(ünk) eredendően átkozott természetéhez? Amiről bizonyos tekintetben mi, emberek tehetünk a legkevésbé, mivel mintha nálunk ütötte volna föl a fejét önnön abszurditására a lét. És mi már csak ennek következtében esünk egymásnak szóval és baltával igazságügyi kérdéseinkben.

P. s. Ami nem hagyott békén, az a repülőgépek katasztrófája, amit utólag Walt olyan undorítóan és vérfagyalóan iparkodik bagatelizálni. Felteszem hát, hogy igazad van, az apa véletlenül ütközteti a gépeket; csakhogy ez esetben a véletlen, kiegészülve avval a véletlennel, hogy a gépek ütközése pontosan a Walterék kertje fölött történik (ezt is példátlanul direkt, ám mégis ragyogó dramaturgiai húzásnak érzem), az még fokozza az elgonoszulás önjáró, lavinaszerű, inerciális természetét, ami a Kohlhaas esetében nem ilyen egyértelmű, ott ugyanis a főhős maga lavinasodik el, azaz eksztatizálódik is, míg a *Totál*-ban a lavinához idomulva válik a Walt egyre rosszindulatúbbá, esetenként cinikussá is. Ez hatalmas különbség a kleisti romantikus apokalipszis és a *Totál* hiperrealista apokalipszise között. Úgyhogy míg a Kleistet olvasván animálódik az ezerszer frusztrálódott igazságérzetem, hipererkölcsiségem, addig a *Totált* nézve épp az hat felszabadítóan rám, hogy magát a biogépezetet látom leplezetlenül üzemelni, a hatalom akarásának, ha tet-

szik, fizikai, nukleáris és vegyi természetét, ami, ha nem ment is fel elvileg a felelősség alól, azt eléggé nyilvánvalóan megmutatja, hogy a kéznél levő alternatívák nem kínálnak semmiféle kijáratot ebből a pokolból.

*

János,

a szembeállításod a kleisti romantikus és a *Totál* hiperrealista apokalipszisével meggyőző, ugyanakkor rávilágít a fogalmak törékenységére is. Én Kleistet mindig is realistán olvastam, az egész életművet, centrumában a marionettszínházzal, nekem az is egyfajta „realista” misztika, mechanika, evolúcióelmélet stb. Az egész (paraszt)lázadás azért hatékony, mert a nyers erőt – a jogos felháborodást – szegezi szembe a hatalmasok értelmezhetetlen gesztusaival. Ehhez képest a *Totál*-ban én ezen a ponton inkább ideologikus működéseket látok, csakhogy, hangsúlyozom, működéseket, többes számban, vagyis olyan valóságos dömpinggel áramlanak az erkölcsi, életvezetési, udvariassági stb. követelmények, és persze azok megszegése és áthágása, hogy végig az tart fogva, azt várjuk, hogy ebből a voluntarista káoszról végül is mi fog győzedelmeskedni. Walter drogbáróként megistenül, és a sivatag hercege lesz? Ezt nehéz elképzelni. A rendőrség felderíti és letartóztatja? Abszurdum. A családja ellene fordul? Ez már valószínűbb, meg is történik valamilyen szinten. Az utolsó évad második fele pontosan azzal a problémával foglalkozik, amit említesz – „kijárat ebből a pokolból” –; van-e egyébként más probléma? Generációm alapélménye, az *Amerikai Psycho* a „No exit” mondattal ér véget. A dolog magyarul kétértelmű, én a „nincs kijárat”-ot mondanám, csakhogy ezt a két szót elbeszélőnk egy étteremben látja, ezt magyarul „Nem kijárat”-ként adják vissza, mert egy konkrét ajtóra mutat, ha mutat egyáltalán – habár milyen ajtó az, ami nem vezet „ki”? A *Psycho* gyilkosságai, akár imaginárius vágyteljesítések, akár valóban megtörténnek, kijáratkeresések. Egy ponton Patrick Bateman egy repedésről beszél, amit a falon

pillant meg: azon morfondírozik, vajon elérne-e benne, vajon el tud-e benne rejtőzni, ki tud-e rajta keresztül menni máshová.

Walt is kijáratot keres abból a pokolból, pontosabban a pokol előszobájából, ahová került. Van még fél éved hátra, mit kezdesz vele? Az életed egy csőd, amit csak kihangsúlyoz, hogy a feleséged és a fiad egyébként szeretnek. Mikor valósítsd meg magad, ha nem most? Nem lesz még egy esély. Ennyiben – minden csodálatommal együtt mondom – nem egy zsigeri vágyteljesítés ez is, nem a színre vitt „amerikai álom”? Nem egy „self-made man” viszontagságos és vérrel pettyezett sikertörténetét látjuk? De máris megint moralizálok. A sorozat ereje számomra többek közt abban van, hogy epizódról epizódra megsemmisíti és újra felépíti a morált.

De mennyiben integráns része a te művészetednek a morál (elfogadva egy percre, hogy a *Totálban* ez alapkérdés)? A te költészeted nyilvánvalóan a legtávolabb van attól, amit „moralizálónak” lehetne nevezni,

ugyanakkor nem mentes az erkölcstől. Sokat, talán egyre többet bízol a szavakra, a nyelv önműködésére, de ez is egy olyan elhatározás (nálad, azt hiszem, ez – a spontaneitása mellett – teljesen tudatos), amely mintha már morális megfontolásokon alapulna. Te hogyan közelítesz ehhez a kérdéshez? Mi zajlott le benned, amióta írsz, mit jelent neked a vers, mit „akarsz” vele?

Imre

*

Imre,

rendre becsődölök a válaszaimmal, sikerült megint egy olyan Bajkál-tó-szerű szótömeggel válaszolni a kérdéseidre, leveledre, amit most elolvasva rosszul lettem megint. Mint ha ez a betegség eltérsztásítaná az agyamat, rétestérsztát csinál belőle, ami azonban egyáltalán nem garantálja, hogy a mondataimnak akár dió- vagy mákbele, akár rétegzettsége is volna.

Esterházy Péter

MARNÓFIRKÁK

utolsó sor: olyan ez, mintha valami mégsem. csoda-e ha td-nek ajánljuk?

*

mint mindig, avagy menni tutira: mell-tartótövis

*

gyógyító csigacsók. lett írva úgy negyedszázada. mostanság megértettem.

*

szembotlás, féreglelkész, sejtürítés: was kann ich *wissen*? was soll ich *tun*? was darf ich *hoffen*?

*

és mit kéne tudnom, tennem, remélnem, hogy egy írásomat egyszerre ajánlhatnám marno dávidnak és radnóti zsuzsának? – – a (fél)ig kidobott folytatás: kérdezte kant a fiatal hegel. kérdezte kant a fiatal hegel. kant és hegel: a tárgyrag ikrei. vagy: a két lefordíthatatlan szójáték.

*

kelletlenül kelsz: belefér (sőt, bizonyos értelemben: ez az). kaf-nál, pnl-nél nem menne. kevés lenne. oravecznél sok. tandorinál észre sem vennénk.

Hadd ugorjak hát neki újra, elsőnek mégiscsak a *Totállal* kezdve, mivel befejeztem, és egyszerre sajnáltam azt is, hogy vége, meg azt is, hogy csalódtam benne.

Amit a múltkor említettem, most megerősödött bennem: ez a sorozat a harmadik évad epizódjaiban járt csúcsra, a koincideneciális légikatasztrófa után már, ahogy a hangsúly egyre inkább a krimi izgalmára, fordulataira tevődik át, kezd gondolatilag apadni, nem nagyon, mert természetesen a dinamikájából semmit nem veszít, Walt lavinája bámulatosan duzzad tovább, ragadja magával a környezetét, de végül egyre mesterkéltbben, egyre kalandúsabban közelít a révébe. Thrillerré válik végül. Ebben a *Toldira* is emlékeztet, amit nemrég újraolvasva az elején élveztem a legjobban, ott éreztem a legsűrűbbnek, ami azután a történet megindulásával amolyan kényelmes-kellemes utazósebességet vett föl, és csak elvétve támadtak a szövegben emitt-amott gondolatrobbanó hasonlatok. Persze így is hatalmas dobás ez a sorozat, áldja meg az ég az egész stábot érte.

*

ez fontos, fölírhattam volna negyven évvel ezelőtt az asztalom fölé: *nincs vers, nincs semmi, a verset a semmiből, a saját semmiből kell, már ha kell, kitalálnom. a nyelv szerepe itt kezdődik.* de egy mándy-interjút tettem oda, lényegében a marnói mondat szellemében: *iván, hallom, van egy renault-tok, egy R4-es. mándy: hogy R lenne?*

*

én is fölfedeztem magamnak a *totál szívást.* valamelyik német adón. csodálkoztam, hogy sorozatot nézek. (bár a *colombo* meg a *tenkes kapitánya*...) le is töltöttem. (le tudtam!) ... pontosan nem emlékszem mindenre. pontosan nem emlékszem semmire.

*

A verseimről, vagy mondjam így, költészetemről sokkal nehezebb beszélnem. Mondom, megtettem, és eliszonyodtam az eredménytől. Általánosságban mondhatok ezt: azt talán, például hogy a versírás révén találok csak rá, olykor, igazi gondolatokra, amiket nem vélekedésnek érzek csupán, hanem életet, még hozzá önálló életet érzek bennük, ellentétben a diszkurzív gondolkodással, amiben szintén nagyon jól tudom érezni magam, és előfordulnak ebben is eseményszámba menő rájövések, ám ami egy versben megtörténhet, azt – fogalmam sincs, miért – a közvetlen nyelvhasználatban sosem tapasztalom. Hacsak nem eleve versként, ahogy például a *Nárcisz* készül kötet több rövid darabja így született meg, pingpongozás közben, ahogy szerváltam és kiejtettem a kezemből a labdát, az villantotta fel bennem a *leejtettem / felejtettem* kétsorosot,¹ no meg természetesen a *leejtettem / felejtettem* kétsorosot a séták köz-

¹ „Leejtettem. / Felejtettem.” („Metafizika”. In mem. Isaac Newton) In: *Nárcisz készül*, 2007.

részlet egy meg nem írt irodalomtörténetből: rilke elégiái szépülő exhibicionista gyásztáncok a jól szponzorált magány nárciszi tükre előtt, amire a habitusa is predestinálhatta, ahogyan adyt a kocsmasztálfői verspublicisztikus borongásokra a saját habitusa és bölcsőhelye.

*

szemben az árral: ezért soha nem bírtam elviselni a krúdy *szindbádját*, a melankolikus és ingyenc, sőt nosztalgizáló lelkületű, bepállott casanovát, nem szólva ennek a filmes változatáról, a szerencsétlen latinovits antiperisztaltikát provokáló manírjaitól. – – – olvassuk el még egyszer, és emeljük meg kalapunkat. emlékezzünk, egy fél ország zokogott volt meghatottan, nosztalgikusan, mintegy a saját kifosztottságát önsajnálón ünnepelve ama remegő csontvelő fölött. e sorok íróját is csupán haspóksága védte meg.

ben, amikor éjszakánként köröztem a Gesztenyés kertben, és a körözés szép lassan automatára állította át az agyamat. Gondolom, te is gyakran megélted már, hogy a mélyebb gondolatok előmerészkedésének szigorú feltétele az én hátrahúzódása, ha nem teljes függesztődése; ezredszer hivatkozom J. A. tehervonatos hasonlatára én-ügyben, amit ő az idézett helyen az ésszel azonosít, amikor a raktár előtti poros lámpát hozza képbe.² Az én valóban nem lát tovább az orránál, jóllehet a vers alanyának a szerepét muszáj magára vennie, ezért jobb híján magába fordul, azaz maga után néz. Tárgyává – hogy TD-t és J. A.-t így kontaminálva parafrazeáljam –, mégpedig (el)veszett tárgyává teszi; s még hozzá ő maga, az én. Vagy ő, maga az én? És azért is maradok zavarban e kérdést illetően, mert nincs semmilyen stabil elképzelésem arról, amit csináltam, és talán csinálok még olykor mostanság is; ha azt mondom, mege-

2 „A raktár / előtti poros lámpa ég. / Csak látszik, nem világít, / ilyen az ész, ha áhít.” (*Tehervonatok tolatnak*)

sik, hogy el vagyok ragadtatva bizonyos ver-seimtől néha, máskor pedig, nem ugyanazoktól, a föld alá süllyednék, evvel csak könnyed mánia-depressziómnak adok hangot, ami pedig klinikailag nem vagyok; pánikbeteg, az igen, de azt bőven indokolja a fuldoklás. Hogy mennyire különbözik el az én versvilágom a másokéitól, azt te könnyebben ítéld meg, én a saját hangomat nem hallom; a fizikait, amire gyakran mondták már, hogy kellemes, én bizony utálom hanghordozóról visszahallani.

De Imre, mindez mi mást jelenthet, mint hogy kiélezzetted ambivalens a narcizmusom! Azt bizonyára észrevetted, főleg a három legutóbbi kötetemben, hogy kéjesen tudok magamtól utálkozni, talán ez különböztet meg másoktól, aminek olyan triviális forrása is lehet, hogy nem tanultam meg a normális illemszokásokat, például ha valaki megkérdezi, hogy vagyok, azonnal rávágom, hogy nagyon rosszul, mire az illető vagy zavarba jön, vagy földerül, mert, látom rajta, eszerint

*

vajon a föntiből következik-e, hogy: a valóság kész sárgarépa?

*

a dupla fenekű életszeretet: ülök a szanában, és gyűlölködöm. mellettem a törülköző, mert utálok ráülni, a művészetet is egyre sötétebb színben látom.

*

tovább: ami, ha nem ment is fel elvileg a felelősség alól, azt eléggé nyilvánvalóan megmutatja, hogy a kéznél levő alternatívák nem kínálnak semmiféle kijáratot ebből a pokolból.

*

pormutáció. ehhez kell nem csak matematikát studiózni.

*

hogyan köti össze a kicsit és a nagyot. a behúzott nyakat a robbanó hegygel. nem is köti, nem hasonlat, nem metafora, nem *segítés*, egymás mellé teszi. (hi-hi: poszt-modern.) lesz, ami lesz.

*

szomszédszöveg: rombolni kell: volt egy könyv („könyv”? vagy inkább „film”? vagy valami a kettő között?), amelyben oly idegenül hangzott el ez a kifejezés; és ez a két szó mintha egy egészen másféle nyelv igézetét hordozta volna magában, egy olyan nyelvét, amelynek ezen a két szón felül talán nincs is felénk más közlendője. – – – vajon hány ember ismeri magyarországon blanchot-t? nem mindegy? de.

*

ő jobban van nálam. Aki pedig zavarba jön, az hülyének néz, nem érti, mire válaszoltam így, hiszen ő csak annyit mondott: szia. Vagy jó napot. Azt hiszem, ez a verseknél különösen fölerősödik. Még a fiataloknak, a kortársaidnak is dominánsan van egy homályos sémájuk arról, hogy mi a vers, általában ezt a sémát próbálgatják azután eltalálni, innoválni, saját hangra alkalmazni, de az a legritkábban fordul elő, hogy avval vágjanak neki: nincs vers, nincs semmi, a verset a semmiből, a saját semmimből kell, már ha kell, kitalálnom. A nyelv szerepe itt kezdődik.

No és a koré, amely kizárja, mondjuk azt, hogy Petőfi-verset írok. Vagy akár József Attilát. Mint tették a háború utáni nékoszosok megannyian, és lett abból az irányból valami nyomasztó hülyeség, máig kiszellőzetlen füledtségszag. Kérdésedre itt tudok a leghatározottabban válaszolni: volt mitől szándékosan elkülönöznöm. És nem tartom mégsem paradoxonnak, hogy J. A.-t ezek után még fantasztikusabb, még világelsőbb géniusz-

nak lássam, kimeríthetetlenül gazdagnak és olyan eksztatikusan zseniális filozófusnak, gyakorló filozófusnak, amelyet tényleges filozófusokat olvasva még nemigen találtam. De nem róla kellene beszélnem, ugye, ráadásul mindig tartózkodtam attól, hogy az ő poétikájából bármit átvegyek, kivéve – talán – a több jelentésszintűséget, s ezáltal a korántsem könnyen azonosítható (revelálható) jelentőséget. Ennél mélyebbre mennem az önjellemzésben azonban most kínos volna, mivel itt valóban abszolút magányosnak érzem magam, vagy félreértettnek, például a *Kairosról*, tudomásom szerint, kizárólag te és a Földényi Laci írtatok érdemlegesen valamit,³ másról nem tudok, jóllehet szerintem ez az eddigi legerősebb könyvem, temérdek nagyon masszív darabbal, amelyekről még mindig azt gondolom, érzékeny és figyelmes olvasó akár lelkesedhetne is értük. De valamilyen okból ez blokkolódik, sajnos olyan eset-

3 Bartók Imre: „Maga az öröklét”. In: *Alföld*, 2013. július; Földényi F. László: „Vers-képek”. In: *Élet és Irodalom*, 2012. december 21.

merézköpeny, hímkín, birkaviadal

*

*

a logika zajongása: teátrális csend

*

*

akkor most én is elolvasom a tizedik elégiát. vagy majd máskor. ezzel szemben(?) nem találok a *kairost*. ingerülten keresni valamit örömmel: jó volna.

*

*

agyonsebzett énségemben még mindig anarchista – – –

*

*

keserúségszelep, énvonaglás: a szavak szépsége és a sértettség szemérmetlen bevallásának üressége: kitől hallhattunk ilyet?

*

közben, mondom, zuhant a hőmérséklet, többször nem ismétlem el.

mindig is ugyanennyi volt, sose fiatal, és öregnek se gondolhatjuk. de nem is a középkorúak erejéből dolgozik. az időtlen gyöngeség szállítja az erőt.

td-főhajtás: leejtettem. felejtettem.

az égbe bál van. mindenesetre bál van. koromszakadtáig.

elég a táncdalfesztiválból.

ről is tudok, hogy valaki írt egy kitűnő és ráadásul hamvasan üde, friss elemzést az egyik versről, ám a folyóirat rovatvezetője visszaadta neki avval az indoklással, hogy nincs eléggé kifejtve, megírva, kidolgozva a tanulmány, illetve ő maga nem is ért egészen egyet a szerző olvasatával.⁴ És ez az adminisztratív blokkolás nem először esik meg velem kapcsolatban, nagyon nem először, mintha egyedül maradtam volna ebben az országban kulturális ellenzékben, szellemi ellenzékben, és bár többen privátim közölték már velem az elismerésüket, nagyrabecsülésüket, hivatalosan minimum hallgatnak rólam.

De bocsáss meg, amiért már majdnem irodalmi-közéleti, sőt indirekten politikai síkra eveztem át a válaszaimmal, akaratlanul tettem, némiképp indulatból nyilván, mert nem szívderítő élmény úgy fuldokolni tüdőbeteg, hogy még az úgynevezett „levegő” is elfogy körülöttem. Valamiért nem bizonyulok kompatibilisnek sem az urbánus irányú mainstream irodalommal, és pláne nem a népnemzettel! Ők tudomást sem vesznek rólam, jóllehet soha nem közöltem még ellenük hangoló politikai verset. Vagy épp ezért vesznek semmibe?

Imre, most aztán még jobban szégyenkezhetem. Menet közben kinyílt a keserűségelep. Nagyon szégyellem az ilyen impotens érvonaglást, nem is annyira sértettségem szemérmetlen bevallását, hanem ennek a bevallásnak az ürességét, hasztalanságát.

Üdv néked,
János

*

Kedves János,

akárhogyan is éled meg a kívülállást, mindközben te magad egyáltalán nem „utasítod el” a magyar irodalmat, sőt egyik legeredetibb értelmezője vagy (J. A., Pilinszky; de amúgy annak is örültem, hogy például Varga Mátyásról írtál, sőt külön öröm, hogy ő is írt rólad.⁵ Megjegyzem, szerintem ő is osztozik

veled a kívülállásban, csak az ő eszköztelegebb, csiszoltabb versnyelve azt az – önmagában téves – benyomást keltheti sokakban, hogy ez egy könnyebb és érzékibb költészet, ergo jobban fogyasztható).

Tehát a tartózkodásod, irodalmi agorafóbiád ellenére te valójában nagyon is eleven lakója vagy ennek a jó három évszázados lírai halpiacnak, hogy úgy mondjam, Diogenész-ként te vagy talán az egyetlen, aki szó szerint itt is lakik, ide tér haza nyugovóra. Engem az érdekelne, hogyan éled meg egyfelől ezt az otthonosságot, amit le sem tagadhatnál, másfelől a viszolygást, amiről minden adandó alkalmalommal beszélsz. Azon, hogy „rosszul vagy”, természetesen (már) nem rökönödöm meg, nem is vidámodok meg rajta, viszont annál inkább szeretném megérteni a mélyebb okait. Ha az igazi gondolatok két ütés között lepnek meg (a labdaérintések szavak, a labdamenetek gondolatok, egy tizenegyes szett pedig valóságos szonett), akkor miért van, hogy ezek a gondolatok éppannyira nem képesek segíteni rajtunk, kimenteni a „pokolból”, ahogy nyilvánvalóan a napi tevés-vevés rutinja sem képes erre?

Üdvözöl,
Imre

*

Imre,

a panaszlásomat illetően teljesen igazat kell adnom neked, hogy abszolút impotens dolog. Másrészt örök problémám, hogy mit ér az egész irodalom, filozófia, zene, képzőművészet s a többi, ha a közvetlen érintettségünket – főleg illedelemből – le kell nyelnem (lásd J. A. idevágó dalocskáját: „Mindent, mi nem ennivaló, megrágtam es...”),⁶ s csak azután morfondírozhatok azon, hogyan reinkarnálhatnám az én Kohlhaasomat, hogyan teremtem meg azt az immár lepárolt szellemet, ami-aki már mentes a hallgatóját és önmagát is megbénító méregfogytól.

⁴ Lásd Sztermen András verselemzését jelen számunkban.

⁵ Varga Mátyás: „Marno-montázs”. *Holmi*, 2011. december; Marno János: „A barlang mint templom és rendelő”. *Magyar Narancs*,

2013/50.

⁶ „Könnyű fehér ruhában”. Lásd Marno verselemzését *A vers akarata* című esszékötetében.

Példának újra előveszem Walterünket a *Totálból*, akit valóban kezdtem megenni a vége felé, amikor már a kalandosság, a krimis izgalom vette át a főszerepet, miközben ő egyre bábszerűbben alkalmazkodott a cselekményhez, úgy értem, a produkcióban megszabott történésekhez. Remélem, valamennyire érthetően fogalmazok. Igazat adok neked a kontraproduktivitást illetően, ugyanakkor fába szorult féregként vonaglok a kintől, hogy vagy el(ő) tudom adni magam termék gyanánt, vagy próbáljak meg ellazulni ebben az istenverte fában, mint afféle idióta Caliban. Természetesen az utóbbira gyúrok, minden ellenkező híreszteléssel szemben, nem is tehetek másként. Tulajdonképpen már aközben is romlott a lelkiismeretem, hogy erről írtam, csak a fokozódó rosszullétek egyre gyakrabban reaktiválják a szociális tériszonyomat. S hiába érzem ettől még rosszabbul magam, úgy kell belekapaszkodnom az éppen kézreestő korlátdarabba, hogy mégse vessem le magam a mocskos mélységbe. Mocskos szörnyet halni.

E tekintetben valóban nem sokat számít, sikerült-e tíz perccel korábban néhány jobbnak tűnő sort írnom vagy sem, az azóta elmúlt tíz perc eufóriája teljesen elpárolgott, ugyanabban a letapadtságban találom magam, mint amitől a „szublimálás” előtt vonaglottam, sőt előfordul, hogy még tovább növekszik a para, hiszen már a „termékemmel” együtt élem meg a kitettségenket. Ugye, megértesz? És szerintem nem olyan ritka betegség ez a hiúságok vásárán, hogy belefeledkezve dolgozunk valamin, ami bennünket-magunkat szed össze a már elviselhetetlenné vált szét-szórtságból, majd amikor úgy látjuk, tyúha, ez így már nem is akármilyen, azonnal felébred bennünk a gyanú, hogy csak a meghazudtolható felületünket növeltük tovább, kiszolgáltattuk magunkat mind a megalázó vállvergetéseknek, mind a közönyösségnek vagy a direkt eltaszításoknak. Én soha nem éreztem szerencsésnek a pillanatnyi helyzetem, sajnos akkor sem, amikor pedig kényeztetett a világ. Tudod, mint az a gyerek, aki már annyira nekikeseredett, hogy a legodaadóbb vigasztalás is csak olaj a tűzre, csak még panaszosabban

folytatja a nyivákolást, míg oda nem vágják a babát a falhoz, à la *chilei földrendés*.

Nem akarom fölöslegesen misztifikálni az amúgy is elviselhetetlenül – hol azért, mert túlcsigázza az embert, hol azért, mert kiszökik a szemünk közül – misztikusát, de felteszem, hogy nem én, *MJ*, hanem a bennem átutazóban tanyát ütő világ fészkelődik olyan kellemetlenül, és veti szemére a külső részének, amiért az nem csillapítja semmivel az ő nyugtalanságát. Sem virradattal, sem pilinszkys naplementével. Utóbbival már egyáltalán nem, soha, mert nincs rá pénzem, hogy megfelelő kilátóra, netán a tengerpart-ra szállíttassam magam. Bár ott meg elővenne a lelkiismeret-furdalás, hogy hátha piszkos pénzzel fizettem ki a szállítót. És majd még lekaphatják őt ezért.

Véletlenül, automatikusan mentem át totál szívásba, ez a szokásos hajnali mimikri, énem felbomlóban, ez könnyebbülés, egyszerűen szorongás a szív tájékon, hogy holnap megint hideglelősen ébredek magamra. (Egy takargatni valóra előlem s a világ elől is.)

Nagyon jó néven venném, Imre, ha még kíméletlenebbül utasítanál rendre, amiért rendetlenül és rendíthetetlenül körözök valami fétistárgy körül, amit nem tudok megnevezni. A hiúság túlságosan általános fogalom, hiszen a jelentése eléggé egyirányú, meghiúsulok, és meghiúsul az az eksztatikus bensőségesség is, amit egyszer-egyszer a versírás révén élhettem meg, ám a szóba hozásával fel már nemigen idéződik.

Sok-sok üdv!

j

*

Kedves János,

sokat panaszkodsz ugyan, de korántsem rutinból, s – érzésem szerint – főleg nem önsajnálattal, inkább afféle metafizikai megfontoltsággal és alapossággal. Akik ismernek, tudhatják, illetve műveid olvasói is sejtik – és ez talán eddigi levelezésünkéből is kiderül –, hogy panaszaid széles skálát fognak át a testi bajoktól az anyagi nehézségek

ecsetelésén keresztül egészen a diabolikus ontológiai helyzetünk fölötti merengésig. Engem most nem is ezeknek a panaszoknak az „igazsága” érdekel. Rilke *Tizedik elégiája* jár a fejemben, ahol a távoli földeken, a Panasz földjein a vándor boldogan gyönyörködik „a Kín szép gyöngysorain és a Túrés csipkefinom fátylán”. Ezután szólalnak meg „a vén Panaszok”,⁷ a hagyományörző gyötrelmek, akik nosztalgikus sirámokban azon lamentálnak, hogy ma már a fájdalom sem az igazi. Hogy vagyunk mi ezzel ma, és hogy vagy ezzel a költészetben? Hiszen némely versed jól érzékelhető, súlyos, évtizedes (talán félévszázados) kín-talajokból táplálkozik.

És ehhez kapcsolódóan szerettem volna még idézni tőled valamit, az esszékből: „Ülök a szaunában, és gyűlölködöm. Mellettem a törülköző, mert utálok ráülni, a művészetet is egyre sötétebb színben látom.” Túl azon, hogy ez a mondat mindig képes derültséget okozni, egészen könnyed mozdulatokkal vázol fel egy nagyon bonyolult viszonyrendszert a világ – a saját test – és a nyelv / az alkotás / a művészet között. Világos, hogy a művészet gyűlölete itt a szaunabeli helyzet, illetve a „taszító” törülköző iránti gyűlöletből származik, és bármilyen abszurdnak tűnik is, az egész szöveg mégis azt állítja, hogy ez a kapcsolat mindenestül legitim. Hogyan látod ezt most? Egyáltalán, miért jársz szaunába? Nem lehetséges, hogy az bujkál a mondat mögött: „Ülök a szaunában, hogy gyűlölködhessenek?” Kérdésem tehát a „panaszok” és a „gyűlölködés” kapcsán: valóban nincs ezek nélkül művészet? Sötétebb színben látjuk, persze, a művészetet, de nem akkor látjuk-e a maga élességében? Vajon nem ez az egyetlen szín, ahogy adja magát nekünk, és nem kell-e nekünk is mindig a legsötétebb oldalunkkal fordulni felé, olvasóként és szerzőként is? És még egy szó a *Totál*ról: nem olvasható-e így Walter passiója, vajon nem egy negatív messiás-e ő, aki – mint szintúgy Rilke egy (minden bizonnyal Nietzsche által inspirált) elbeszélésének főszereplője – amolyan sötét apostolként egyre inkább a gyűlö-

A pár (részlet)

let hatalmát hirdeti? Persze a *Totálnak* egyáltalán nincsenek direkt szakrális dimenziói, a pokoljárás, bűnbocsánat stb. motívumai azonban végig ott lebegnek a laboratóriumok hideg levegőjében.

Imre

*

Kedves Imre,

leveled hatására újraolvastam a *Tizedik elégiát*, és csak megerősödött bennem az az ellenérzés Rilkével szemben, amit éppen a te monográfiád címe is – ha tényleg jól emlékszem rá, mert a könyved nincs a kezemben – pontosan okadatul: *Ornamentika és halál*.⁸ Ami egyébként a *Malte* háborgásaiban is uralkodik, az a panasz, hogy már a halálnak a méltóságában sem hiszünk, már felravatalozni sem tudjuk tisztességesen magunkat, egymást. Megjegyzem, most az egész elégiában azon az elszólás-értékű és igencsak provinciális keserv-hasonlatán derültem a legjobban, ahol a templomot, a készen kapottat, tisztának, sivárnak és zártnak találja, akár a postát vasárnap. Ez a hasonlat, önkén-

7 A versrészlet-idézetek Szabó Ede fordításából származnak.

8 L'Harmattan, 2011.

telen vallomásaival, több mint karkai húrokat penget; az elégia indításában egy leharcolt húrozású zongorához hasonlítja magát. Hirtelenében nem is tudom, melyikük irritál jobban: Ady vagy Rilke.

De nem szeretném most erre a kérdésre pazarolni a helyet, elég, ha jelzem, mindketten lenyűgöztek már jó néhány versükkel, egészében azonban egyiknek a költészetét sem tudom elemi, primer költészetnek tekinteni, mindkettőjükben a szerepaspíráció túltengését, következképp a vers(beszéd) elsekélyesedését, illetve túlhabzását érzem. Ez azonban nemcsak kettejükre vonatkozik, ez az egész szecessziós századforduló szellemét jellemzi, még a legragyogóbb és az elementaritást valami furfangos aszkétizmussal viszszerelt művek szellemiségét is, gondolok például Kafkára vagy Mahlerre, akiknek a groteszken keresztül megpillantott abszurd révén mégiscsak sikerül olykor megszólaltatni az elementárisat. Szóval én ez utóbbi elvesztésén nem lamentálnék, már csak azért sem, mert – és kérek, ne botránkozz meg a rögeszmeszerű állításomon – József Attilánál elementárisabb költészetet én nem ismerek, számomra az ő versei sokszor jóval evidensebbek, mint egy-egy valóban ihletett Hölderlin-költemény. Rilke elégiái szépelgő exhibicionista gyásztáncok a jól szponzorált magány nárciszi tükre előtt, amire a habitusa is predesztinálhatta, ahogyan Adyt a kocsmaasztalfői verspublicisztikus borongásokra a saját habitusa és bölcsőhelye.

Ha tehát J. A.-t olvasom, eszembe sem jut a világ vagy a lét úgynevezett varázstalanítása, nem sajnálkozom azon, hogy miért nem ötezer évvel ezelőtt kéredzkedtem ki a világra, nem gondolom, hogy a gondolkodásnak megcsappantak volna az elgondolnivalói, illetve hogy a gondolkodás ma óhatatlanul üresjáratos szócséplésbe fulladna minduntalan. Engem éppenséggel az elmúlt negyven év fontosabbnál fontosabb csalódások sorozatával lepett meg, ergo olyan felfedezésekkel, amelyekre egyáltalán nem számítottam, és így olyan versek keletkezésével is, amiken máig újra meg újra meghökkenek. Hogy *a vers akarata* (Holan remek metaforája) nem

csupán metafora: érvényesíti azt, amit az ember a praktikus teendői során nem engedhet érvényesülni. Tudniillik, amennyiben valóban sikerült eleget tennem a vers akaratának, úgy eljutok a tényleges gondolkodáshoz, ahhoz, amihez Heidegger iparkodott olyan nagyon eljutni, ám képtelennek bizonyult rá, hiszen az intencióihoz mindvégig ragaszkodott. Érzésem szerint ő szent orákulumnak tekintette a nyelvet, amit bizonyítva látott Hölderlin költészetében, és meg sem fordult talán a fejében, hogy a nyelv éppúgy fejleménye valaminek, mint az élet maga, s hogy az élet is fejleménye az általunk élettelelenné vált kvázi anyagi, élettelen világnak, ilyenformán pedig mi csak annyiban különbözünk attól, ami körülvesz bennünket, amire körbepillantunk, amennyiben a mindenkori körülményünk általunk „találja helyesnek” szemrevételezni magát.

Kedves Imre, mindezzel csak a költői tapasztalatomat kívántam érzékeltetni. Hogy ennek heves filozófiai implikációi támadhatnak, az szerintem természetes, épp ezért kardoskodom a J. A.-i költészet mellett, és vonom ugyanakkor kétségbe az amúgy sokra tartott Weöres Sándor filozófiai jelentőségét. Weöres, az én olvasmányélményeim szerint, soha, sehol, véletlenül sem eszmélt rá eredeti, eleven gondolatokra, csupán paganinis virtuozitással és vehemenciával tolmácsolta kedvenc bölcselői (mindenekelőtt Hamvas) gondolatait.

A panaszról. A legközvetlenebb, legtriviálisabb okom a panaszkodásra a rendszerváltással kötelezővé vált kollektív és individuális optimizmus, ami legalább annyira terrorisztikusnak és visszatetszőnek hat most, mint visszatekintve az ötvenes-hatvanas évek katasztrófizmusa, neorealista mini-apokalipszisei, a láncdohányzás és hullarészegség, s persze a hippizmussal társult nehézdrogok divatja. Az is pocsek dolog volt, ám ennél a mostani egészségkultusznál, túléléskultusznál azért valamivel meghatóbb. Nem tudom megítélni, melyik kort ítélnem naivitásilag hamisabbnak vagy egyenesebbnek. Mert az ugye nem kérdés, hogy a legfőbb problémát nekem a hazugság/igazság dichotómiája je-

lenti. Hiába tudom elvben, hogy ez merőben emberi distinkció, hogy a létezés (vagy akár a nemlét is) nem ismeri ezt a megkülönböztetést, s hogy az élet maga egy szakadatlan mimikrijátéknak is tekinthető – a mi önreflektív-közösségi valóságunkban kitüntetett jelentőségűvé válik ez a kettősség. Nincs lehangolóbb egy hazug versnél. És megfordítva: ma is áthévülök, ha fennhangon mondom el magamnak Pilinszky vagy J. A., némelykor Ady egy-egy versét. S hogy ne szerénykedjek: tudom, hogy több költői esten is már sikerült úgy fölolvasnom saját darabokat is, hogy a közönség áthatódott tőlük, anélkül, hogy a komplexitásukat analitikusan is felfogta volna. És olyankor, szerintem, értelmét veszti a sötétben látás vagy a derűlátás körüli vita.

Egy szót még a szaunás idézeted kapcsán. Ülök a szaunában és gyűlölködöm. Tagadhatatlanul élvezettel írhattam le ezt a mondatot, afféle inkognitoba bújtatott versmondatként, hiszen ha derülsz rajta (amivel boldoggá teszel), alighanem azért derülsz, mert parafrázisát olvasod a mondásnak: X fő a saját levében. Természetesen nemcsak ilyen poétikai megfontolásból írhattam ezt a bejegyzést, hanem gyűlölködésből is, amit mindig fizikailag élek meg, és rendszerint autoagresszív szomatizálások megszaporodásával, ám ugyanezen gyűlölködések anyaga képezi azután a peripatetikus séták nyersanyagát, amely séták következtében, ha olykor sikerülnek, a gyűlöletanyagból euforikus örömszövegek keverednek ki, ezt már sokadszorra írom le, amolyan krémes állagú, de azért ihatóan, szürcsölhetően folyékony koktéllá. Nagyobb részét mind a három utolsó verseskötetem, a *Nárcisz...*-tól a *Kairosig* ilyen turmixolásból született, mondhatni, egy technikailag lebonyolított eksztatizálódás folyamányaként. Órákon keresztül kerengve az énem körül, önfeledten hallgatózva, mi zajlik a tudatomban, akár egy taposóló. De ennek már vége, a lónak kifűjt a szuflája.

János

Kedves János,

tudtam persze a Rilkével szembeni averzióidról, hiszen az esszékötettedben vele kapcsolatban beszélsz „a szellemi arisztokrácia döglesztő szervilitásáról”.⁹ Ugyanakkor, amit idézel a *Tizedikben* felbukkanó postahivatalról, másutt is kiütöközik, akár csak itt: „bonctanilag látni a pénz nemiszervét”, illetve a nevetséges vásári céllövölde és a „haláltalan” sör is olyasféle, az életvilágba hatoló, konkrét abszurdumok, amelyek régen elképzelhetetlenek lettek volna (a korai Rilke csinos kis rímeit én is olvashatatlanak találom). Rilke egy ponton brutálisan ráismert a valóságra (bizonyára a világháború hatására), és inentől folyamatos szerepjátásba kényszerül. Én ezt a helyzetet, ahogy Muzotban ténykedik, ha megengeded, nem látom teljesen függetlennek a te helyzetedtől. Foggal-körömmel őrzött szuverenitás, ugyanakkor állandó viaskodás a „világ” dolgaival.

Gondolok itt például a politikával való viszonyodra. A verseidről ezt teljes következetességgel távol tartod, de már a korábbi leveleidben is említetted, és az esszéidben is sok utalás van rá, milyen aktívan át tudod élni saját történelmi szituáltságodat. És ha felidézem például az *És*-ben megjelent, a „pillanatnyilag regnáló igazságügy-miniszterhez” címzett leveled,¹⁰ amiben a kitelepítettséget idézed föl, akkor úgy tűnik, ezek az emlékek, az évtizedek traumái azért jóval súlyosabban dolgoznak benned, mint, mondjuk, azok az irodalompolitikai vagy a saját recepcióddal kapcsolatos sérelmek, amelyekről viszont előszeretettel beszélsz. Tehát, ha kérdezhetek ilyen drasztikusan: kit gyűlölsz te valójában? A múlt rendszert, a jelenlegit, a sorsot, a világegyetem törvényeit vagy a „szakmát”, amelyik – szerinted – nem tud a helyén kezelni? Amitől továbbra sem tudok elszakadni: mi történik veled valójában ott a szaunában? A korábban idézett mondat azt sugallja, hogy azokat gyűlöled, akikkel együtt főni vagy kénytelen. Mégis úgy képezem ezt a jelenetet, hogy egyedül vagy ott, talán már be is

⁹ *Kezünk idegen formákba kezd.* Palatinus, 2011.

¹⁰ *Élet és Irodalom*, 2013. augusztus 9.

zárták a fürdőt, és te véletlenül (véletlenül?) bent rekedtél. És a másik, ezzel összefüggő kérdésem, hogy milyen viszonyban van nálad mindez a nagy „unalompártisággal”, amiről szintén többször beszéltél például Beckett vagy Pilinszky („az unalom mögött feltáruló szentség”) kapcsán. Unalompárti vagy, de nem úgy tűnik, mintha bármikor unatkoznál. Viszolyogsz az optimizmustól és az életigenléstől, a vallásos pozitívizmus „ostyazabálhatnékjától”, a költészetedre jellemző nyelvi szabadságban azonban tagadhatatlanul van valami örömteli, sőt van valami (ön)tetszelgés is. Nem úgy, mintha *MJ* tetszelegne *MJ* előtt, hanem úgy, hogy odaállsz a versed mellé, és vigyorogva nézed, ahogy a *Nyelv* és a *Gondolat* tetszeleg önmaga, illetve egymás előtt. Nyilvános estéken eksztatikus ártatlansággal értelmezed akár a saját, akár mások szövegeit, hogy ezekre a „találkozásokra” irányítsd a figyelmet. Eszembe jut, ahogy egyik József Attila-értelmezésedben eljutottál oda, hogy ez és ez a sor bizony a fellációról szól. Az Írók Boltjában voltunk, és egy idősebb hölgy majd kiesett a székből, úgy kiabált: „Tessék még egyszer mondani, a

MICSODÁRÓL?” Ezzel kapcsolatban még egyszer: milyen a viszonyod az értetlenséghez? Láthatóan magas elvárásokat támasztasz az olvasóiddal szemben, de nincs-e benned valami elfojtott együttérzés a szent együgyűek tömegeivel szemben?

Imre

*

Kedves Imre,

egy prousti példázat a gyűlöletről. Hétéves voltam, amikor a nagyanyám itt hagyott magamra, és tűzött ki Ausztráliába, miután ugye a forradalom elbukott, és neki így nem maradt dolga kishazánkban. Én pedig – így hívtam őt – Mami-függőként eléggé hamar ágynak estem, mintaszerűen szomatizálni kezdtem, meggyűlöltem a Mamit, és – immár az ágyban – egyre-másra ütötték fel a fejüket a testemen az ún. furunkulusok. A bőrömön elszaporodtak a gyűlések. Gyűlölködtem. Terápiájuk még megérdemel egy szót. Anyám főnöke, Piliscsaba körzeti orvosa dunsztolta, majd helyi fagyasztással felvagdosta ezeket a keléseket, amelyek azután rendszerint újra-gyűltek stb. És jött egy kis szünet, talán szabadságra ment a doktor bácsink, így a következő gyűlésosztatást az őt helyettesítő ligeti (hihetetlenül jóképű, lucidus és narkomán) orvos végezte el rajtam: sima ragtapaszt helyezett el az egyes gyűléseken, és másnapra azok kiszikkasztották a rondaságokat. Sajnálom, hogy az illető orvosok nevét nem írhatom le, mert a történet metafizikai, illetve mitológiai poénját így dunsztolhatom ítéletnapig. A Nagy Kelésfakasztásig.

A szaunás gyűlölködés viszont egyáltalán nem szignifikáns. De rémlik, hogy szóba hoztam annak idején a jelenetet, s annak oka lehetett az is, hogy a szaunázók általában azzal ideologizálják meg a szenvedélyüket, hogy az intenzív izzadással méregtelenítik a bőrüket (meg ami a bőrük alatt van?); felteszem, hogy ezt támadhatott a bejegyzéssel karikíroznom, variálnom. A fent említett traumát megelőző s talán csakugyan jelentősebb traumákra nem emlékszem, például arra sem, amikor az ávosok éjszaka három

óra tájban (ahogy ezt az *És*-es cikkem után nem sokkal a tiszánai szállásadóink nálam cca. nyolc évvel idősebb lánya mesélte telefonon)¹¹ ránk törték az ajtót és elhurcolták az apámat, mondván, hogy munkát adnak majd neki. Ez '51 nyarán történt, anyám csak '55-ben értesült apám hollétéről, megrokkantásáról – ám arról fogalmam sincs, mindez hogyan hathatott rám. Arra viszont nagyon emlékszem, hogy már az elemi iskolában mennyire irtóztam a transzparenséktől, a Lenin–Marx–Sztálin-szentháromságtól, ám arra is, hogy ettől fogva, a karácsonyt egy időre leszámítva, mindenféle ünnepet utáltam. Ma is utálom az ünnepeket. Szegény kölykeim rendesen megsínylették így a karácsonyokat, szinte minden alkalommal belerondítottam valamivel az örömködésükbe. Semmiféle ünneplést nem bírok elviselni. Olykor már arra is hajlok, hogy visszamenőlegesen, az ember kultúrtörténelmének valamennyi ünnepét utáljam, következésképp az embert, sőt azon túl az életet, a létezést se kultiváljam.

Miért is ünnepelném azt, hogy Krisztus után 1949 évvel egy asszony testéből kiválva szenvedni kezdtem, ahogy a saját gyermekeimnél is bőségesen megfigyelhettem ezt, mondjuk, napi 80% szenvedés, 10% öröm és 10% közöny (kimerültség, apátia stb.). Sőt, ha szigorúbban veszem, lenni – az csupán csak szenvedést jelent, mivel a lény valójában a cselekvését is elszenvedi (valamiért muszáj cselekednie), s persze ha ez a muszáj éppen az éhségből fakad, akkor alighanem az éhséget megszüntető táplálék szubjektuma is elszenvedi az eseményt. Ez amolyan táplálkozási szadomazochizmus. Trivialitás, mégis, az általam ismert katolikusok zömének fogalma sincs róla, hogy szentáldozáskor egy embernek a testét veszik a nyelvükre (szebben mondván: a testet öltött Igét veszik a nyelvükre), azaz szimbolikus kannibál szertartáson vesznek részt. Gyanítom, hogy a papok többsége sem gondolkodott még el ezen a misztériumon úgy igazában, nem vetődött föl benne az a valószínűsíthető eredettörté-

net, ami valóságos emberáldozatot jelentett még szerte a földön, például engesztelő áldozatot, mondjuk, a Törzs által megölt Medve Szellemének, a Medveistennek. Kár, hogy ez a mai tömegétkeztetés korában nemigen merül föl az emberekben, sőt az ünnepek általában, közjük sorolva még a halotti tort is, pazar lakmározásban és ivászatban merülnek ki, és ettől csupán a magamfajta hasadt elmeagyomrú alakok készülnek ki lelkiismeretileg is meg perisztaltikailag is.

Ma küldött át valaki nekem egy általam már régről ismert J. A.-levelet, amit J. A. Flórának írt, csak belefutottam, és azonnal kitört a zokogás belőlem. J. A. már csak így hat a szenvedélyes olvasóra. A levélrészlet nagyjából ennyit mond: tudom, kedves Flóra, most már tudom, hogy nem vagyok jó ember, hiszen amikor Magát enni látom, haragszom Magára, mert én nem tudok enni, és Maga mégis jóízűen eszik. Biztosan rontottam az eredeti szövegen, de talán így is revelálódik, hogy miféle intenzív és teljesen naiv megragadása ez az ember ontológiai pozíciójának, illetve teleologikus abszurditásainak. Ha egyáltalán, akkor a paradicsomi kiűzetésünk oka nem lehet egyéb, mint ennek az abszurditásnak a belátása, következésképpen rossz lelkiismeretűvé válása. Hogy, ellentétben a többi élőlényel, én nem tudok ártatlanul felkoncolni egy másik élőlényt, hogy az ő megölése révén életben tarthassam magam. Oda a jóteknő ártatlanság. Eszerint csakis a vadon lehetett a Paradicsom, amiből az ember egyre nagyobb területeket hasíthatott ki a saját éléskamrájának az utántöltésére, megszelídítve, azaz lebutítva az eladdig harcos állatokat, hogy a béke leple alatt kedélyesen öldöshessük le őket, esetleg még szexuális célzatú viccekkel is megfűszerezve öldöklésünket. Nem leplek meg vele, ugye, hogy ezért soha nem bírtam elviselni a Krúdy *Szindbád*-ját, a melankolikus és ínyenc, sőt nosztalgizáló lelkületű, bepállott Casanovát, nem szólva ennek a filmes változatáról, a szerencsétlen Latinovits antiperisztaltikát provokáló manírjairól.

Mielőtt azonban gyomorkeseredett mi-zantrópnak könyvelni el, hadd jelezzem, nem gyűlölöm mindezért a fajtánkat, csu-

¹¹ <http://www.litera.hu/hirek/marno-janos-a-csoda-megke-se-rulesei>

pán próbálok a nyomára bukkanni ennek a kényszerfogalomnak, illetve annak a fordulatnak, ahogy ezt az elsikkaszthatatlan háborúskodást az élők között tudatosítani, majd sok évezred emberfeletti kísérletezé- seivel megszelídíteni próbálta az ember, bé- kességé kedélyesíteni, illetve különböző transzcendens értelmekeket tulajdonítani neki. És most következne csak az érdemi vála- szom a kérdésre, hogy a gyűlöletem végül is kire, mire irányul? És látok-e kiutat ebből a húslabirintusból. A döngkúton kívül. Képes vagyok-e azért jóllakottan verset írni, vagy ki kell-e éheztetnem magam ahhoz, hogy a sza- vam erőre kaphasson az írás folyamán.

Hogy ez az egész *létkézési* kényszer (TD ki- fejezése) mennyiben kényszeríti rá az embert hol a mítoszalkotó, azaz fölfedező, hol pedig a sunyi, haszonszerző konfabulálásokra, ter- mézetesen elsősorban épp a mi „szakmánk- ban”. Hogy miért lehetetlenség szinte nem hazudozni.

Barátsággal,
János

*

Kedves János,
beszéljünk hát a hazugságról – de ahogy utaltál rá, a *létkézési* kényszer is közel sodor ahhoz, hogy ne lehessen hazudni. A világ valamiképpen agyonnyom bennünket, ki- préseli belőlünk, amit rejtegetünk, megfoszt a titkainktól. (Amit „titkokként” őrizgetünk, ne volnának rendre a legbanálisabb és leg- általánosabb családi-magánéleti traumák, elhallgatások, büntettek?) Platón több dialó- gusában is fölmerül az a szofista elképzelés, amely szerint hazudni eleve nem lehetséges, hiszen mondani csak a létezőt lehet, aki ha- zudik, az nem létező dolgokat mond, de ez nem lehetséges, ergo mindenki ontológiailag és menthetetlenül igazat mond. Van ebben valami ráció, ha átfordítjuk a húslabirintus terminológiájára. Húsdarabok „beszélget- nek” egymással, és egy ilyen világban nincs hazugság. Mégis, az emberek hajlamosak, és a művészek élen járnak ebben, felmagasztal-

ni a hitelességet és az igazságot, és ettől mi sem szabadulunk, de az egyetlen igazság, amit még elismerünk – talán –, a mű, a vers szuverenitásában létezik. Az igazságra, és itt, ha már felmerült Heidegger neve, érdemes rá ismét utalni, hiszen ezt világosan látta, te- hát az igazságra többé nem tudunk viszony- fogalomként gondolni. Ehhez azonban, leg- alábbis ezt látom rajtad (is), óriási erőket kell mozgatni, mert egy ilyen igazság mégiscsak úgy teremthető meg és tartható fenn, ha az egész körülötte ágáló világot tagadjuk. Be- leomlasztjuk. Lehet, hogy körülményes ez a metafora, de nem ezt teszi a vers: magába omlasztja a világot maga körül? És nem azért kínlódunk a testtől, mert feltétele ugyan, de egyúttal pokollá is teszi ezt az igyekezetet? Amikor magadat éhezteted, hogy verset írj, nem az egyetlen, mégoly szerencsétlen mód- ján látsz-e neki a világ kiéheztetésének? És nem ezért „csappant meg az érdeklődés az éhezőművészek iránt” Kafkánál, mert maga a feladat egyre inkább elvégezhetetlennek bizonyult?

Imre

*

Kedves Imre,
Érezni vélek a leveledben egy olyan kon- ceptuális reformgondolatot, amit ugyan Pla- tóntól eredeztetsz, engem azonban inkább egy újabb, radikális pragmatizmussal lep meg, amely szerint eleve téves distinkció a hamis és az igaz megkülönböztetése, hiszen a létező – tetszik neki vagy sem – képtelen nem elárulni magát. A lét (te világnak mon- dod) kipréseli belőlünk az igazat. Ámde. Beszélsz ugyanakkor banalitásról, azokról a bűnökről, árulásokról, gonoszságokról, ame- lyekkel tele jóformán minden mikroközös- ség, amikben a tulajdonképpeni traumáinkat beszerezzük (valamint viszonzuk vagy kezdeményezzük). A helyzet az elhíresült Weöresre emlékeztet: „Magszóal a kimond- hatatlan, de nem mondhatja ki önmagát.”¹² Bevallom, számomra ez az utóbbi bölcsesség

¹² *Négy korál.*

amolyan keletieskedően pátoszgyanús, flotabb és originálisan európai változatát véltem érzékelni olykor a *Tractatus Wittgensteinénél*, természetesen csak impresszionisztikusan, mert alaposabban (szisztematikusan) soha nem gondoltam utána. Persze, készséggel elfogadom, ha arra figyelmeztetsz, amit magam is százszor elsíránkoztam már, hogy nem, sajnos nem áll a jelenségek mögött semmi mozdulatlanul. És bölcseletileg még a J. A.-i mondásnak sem vagyok híve: az igazat mondd, ne csak a valódit. De olyképp nem vagyok híve, ahogy irritál a bajusza, ahogy irritál a nikkelbolhás ugrabugrisságával, túl-emocionalitásával, például azon a – bizonyára általad is ismert – fotón, ahol Illyéssel fognak bohókásan kezét a budai erdőben. J. A. kamaszosan túlzó pajkossággal, bohóckodással „nyomul” a jelenetben, míg az Illyés csak mintha venné a lapot, no de nagyon mértékkel, nagyon úgy, mint aki magában meglehetősen lesajnálja a partnerét.

Amikor én igazság és hamisság dichotómiájában vergődöm, akkor természetesen evvel az erkölcsi-hatalmi, azaz kifejezetten csak az önreflektív-emberi attitűddel bajlódom, amely szerint éppen a legemberibb sajátosságunk, hogy az élővilágot vezérlő mimikri tudatos használata két ellentétes belső intézményünk ellenőrzése alá kerül: a két intézmény persze korántsem tiszta, transzparens törvényekkel igazgat bennünket, hiszen szakadatlanul áthatják és megtévesztik is egymást: erkölcsiségünk és önérvényesítési ösztönünk kórusaira gondolok, amelyek a közvetlenül mindennapi, kvázi naiv tudatunkat intencionálják. Én sokkal inkább úgy tapasztalom meg az embert, mint azt a – talán valóban magára maradt – lényt a többi élőlény evidens vadonjában, aki úgyszólván képtelen nem hazudni. Jócskán bonyolítja a kérdést az, hogy fajtánk „kisiklatott mimikrije” olyan konfabulálásokra is vetemedett, amely konfabulálások a mindenkori naiv tudatot meglepő és megdöbbenítő mélységekkel, organikus metafizikákkal ismertették meg, jóllehet, ha pszichológiailag vesszük szemügyre eme konfabulációkat, pusztán a holisztikus (komfortos) világnézetünk (jövőképünk) szüksége

hívhatta életre őket. Mégis, temérdek mítosz, eredettörténet igazolódik a mai ember partikuláris történeteiben is. Igen ám, csakhogy a konfabuláció, mivel absztrakt mimikri, minduntalan beleütközik az erkölcsiség, illetve a közvetlen valóságérzet falaiba is, s hogy szabadon élhessek itt is ama hasonlatlan, esetenként úgy szétkenődik ezeken a falakon, mint egy kleisti áldozat agyveleje.

Vagyis permanens háborúban élünk (és haldoklunk), egész egyszerűen azért, mert az élet rákényszerít a másik (vagy önmagunk) szétmarására, fölemésztésére. Ne vedd zokon, kérek, hogy nem szállok le a legriválisabb vesszőparipámról: az ember nem szakadt ki teljesen a táplálékláncból, csupán látszatra az ellenőrzése alá kerítette, ám amit máig nem tudok „feldolgozni”, hogy az úgynevezett identitásom nem egyéb: egy, a világ húsát szakadatlanul magamba faló és a fölöslegét kiadó pusztító gép vagyok, vagyis egy percig sem azonos semmivel, önmagammal sem, lévén az összes nyílásom világfogyasztásra szakosodott félig-seb, és merő véletlenségből kerülhettem bele az élővilágnak ebbe a meghasonlottnak mondható osztályába. Ehhez képest pedig születésem óta avval etettek és etetnek, hogy ennem kell, hogy nagy legyenek, és ennem kell illedelemből is, s persze a rám-rám törő éhség okán is. Én nem aspirálok az éhezőművész szerepére, sőt megeszem, ha bírom, a húst is, csak konstátalom, hogy a legminimálisabb teltségérzet már pocsek közérzettel jár, nehézzé válok tőle, mint a sár. Ez azonban tényleg abszolút habituális dolog, az egyik kedvenc amerikai színészem, John Goodman iszonyúan kövér, általában a Cohen testvérek filmjeiben láthatad, például a *Hollywoodi lidércnyomás*ban ő alakította a kéjgyilkost. Amúgy, tudomásom szerint, remek blues-énekes, és táncol.

Nehéz olyan szögből rávilágítani a táplálkozás *eo ipso* diabolikus természetére, hogy a mindennapiságából egy pillanatra kiragadva megértessem a gyűlölet prioritásához való ragaszkodásomat. Nem akarok olyan konzumált gusztustalanságokkal példálózni, amiket az elmúlt húsz évben a Hannibal Lecter-filmek lektúrjei eresztettek rá a nézőkre,

hogy kéjesen beleborzongjanak a kannibalizmus eleganciájába vagy az elegancia kannibalizmusába – habár, megjegyzem, ugyancsak ez a Hopkins játszotta a *Titus Andronicus* figuráját is egy elég érdekes rendezésben, és ott nem csináltak giccset az emberevésből. Összefoglalva és nem panaszkodva: azt gondolom, egyáltalán semmi nem olyan banális,

A vihar kezdete

amilyenek hajlamosak vagyunk megélni, elszenvedni a világot, hanem katasztrófális, és kivételesen szerencsés korokban tragikusnak is minősíthette az ember. Ma kevésbé férünk hozzá ehhez a pátoszra jogosult megéléshez, mivel a technikai-racionális megismerés révén megfosztottuk magunkat a rácsodálkozás lehetőségétől, ezt mondják, ugye, varázstalanításnak, pedig én hajlok azt gondolni, itt, evvel kezdődhetne csak meg igazán a rácsodálkozás. Számomra az elmúlt huszonöt-harmincöt év egymást érő kiábrándulásai hozták meg a legeuforikusabb ráismerés-élményeket. E tekintetben nem érzem úgy, mintha beáldoznám a világ dolgait, beomlasztva, beletüntetve őket a versbe, hacsak nem abban az értelemben, ahogy a húst falatokra tépve a saját húsom-má kényszerülök tenni. A hazugságot pedig ott érzékelem, amikor ezek a „banalítások” – föltáratlanul maradvá – kiagyalt extrémításokkal, meghökkentőnek szánt „teorémák-

kal” lesznek körülsáncolva, konzerválva ezáltal a már rég oszlásnak indult humánus tetemiségét. Bombasztnak ne vedd, én komolyan azt gondolom, hogy az ember halott. Úgy értem, terminológiailag. Mert transzcendens híján, kirekesztve a táplálékláncból, valamint szimbiózisba kerülve saját protéziseivel és hospitalizálódásával a virtuálisban, nem jár neki többé a „földút”, és pláne semmi sem a „tisza forrásból” – miközben akceptálható okokból mindenféle mindenféle fundamentalizmusok ütik föl a fejüket. Mintha valósulni igyekezne végre „az emberfaj sárkányfog-vetemény” emlékezés-jóslat. („Félnek emlékeim, mert messzi van a kedves.”)

No de túl messzire mentem, gyakorta túlzóan is talán, majdnem egészen absztrakt és csak a vers abszolút egzisztenciális kontextusában zárba szöktethető motívumokkal élek, szinte sohasem merítve csak úgy a közvetlen és pláne friss élményanyagból. Még az érzelmeimet illetően se nagyon. Holott azok evidensen meghatározhatják a vers meteorológiáját.

Sok-sok hála és üdvözet!

j

*

János,

persze, természetesen nincs igaza a hazugság kérdésében Platónnak, már csak azért sem, mert ez, tudniillik „hogya a nem létező nem mondható, tehát nem lehet hazudni”, egyáltalán nem Platón véleménye, hanem egy általa idézett szofistáé, akit Platón megcáfol. Persze, hogy van hazugság, sőt „csak” hazugság van. Én abba az irányba próbáltam tapogatózni, hogy ebben a „nem lehet nem hazudni” helyzetben, mégis, van-e értelme és miként lehetséges a vers „igazságáról” beszélni; ebben a kontextusban, ha nyilván az egész emberi nyelv a hazugság nyelve, miben és miként lehet más a vers, lehet-e erre akár teoretikus, akár intuitív válaszokat adni. Röviden és banálisan: Mit jelent számomra a vers?

Imre

*

Imre,

most megint sokadszorra kezdem újra, miután valamennyi nekifutásom szétszalad, szétszóródik anekdotikus meg rögtönelemző kis szóbandákba, no és ma ez a hír a Borbély Szilárd döntéséről, ez is sok mindent érvénytelenített, ellehetetlenített bennem. Például azt a nem túl régi keletű ötletemet, hogy a műnek, a valódi gondolatnak lehet jelentősége, az életnek magának azonban nincsen. Nem fogod zokon venni tőlem, ha mint regényírónak elárulom, hogy az elmúlt kb. tíz évben talán ha négy prózakötetet olvastam el, de például a Borbély Szilárd *Nincstelenek*-jét nem – annyira idegen tőlem a történetírás, amely műfaji okokból igenis magát az életet is jelentősíti. Azokra az olvasókra, olvasásokra apellál, akik természetesnek veszik, hogy az életüknek célja és oka van, akik számon tartják a velük megesett jó vagy rossz dolgokat, lényegében tehát hegeliánusok. Mondjuk a te *Fémed*¹³ teljességgel nélkülözötte szerintem ezt a regénykomponenst (kivéve az általam álzárlatnak érzett befejezést, amit leginkább Beethoven *Örömódájának* schönbergi átírához tudnék hasonlítani, ha készült volna ilyen átírat), mondhatni kicsontozta a történetet, a szöveget, amelynek így csak a húsa, izomzata, bőre maradt meg, igaz, a beszéd ügyet sem vetett a gravitációra. Egy elszállt, eksztatikus beszéd, amely a szerkezeti elemeket „itt a piros, hol a piros”-játékban sikasztotta-dugdosta el.

Tehát éppenséggel nem annyira szükséges neked arról beszélnem, hogy mit jelent számomra a költészet. A potenciálisan abszolút *saját-időt*. Ez huszonévesen tűnt föl ilyen markánsan nekem, hogy ha beleengedem magam egy mégoly jó minőségű regény olvasásába, kisvártatva elfeledkezem magamról, sőt, ha még izgalmas is az a történet, nem fogom lenni reggelig se a könyvet, és amikor vége, akkor derül csak ki, hogy elmulasztottam megtapasztalni magam húsz órán keresztül. Mintha mesterséges álomban, fizikailag di-

rekt kómában tartottak volna – ilyenkor azután a szörnyű zsibbadatból dührohamokban törtem ki, ezektől pedig még megalázottabbnak éreztem magam. Egyszóval nekem alkaltilag sem klappolt a próza, ahogy a játékfilm sem – egészen különleges esetek a *Totál szívás* vagy a *Maffiózók*; a *Totált* sokszor úgy néztem – kérlek, nehogy kérkedésnek vedd –, mint ha a saját versgondolkodásomat láttam volna megjeleneni a tévé képernyőjén.

Holott ez tételesen nem egészen igaz, pláne ha azt veszem, hogy a *Totál* egy totális történet, ahogy már megneveztük, egy kohlaasi lavina-variáció, apokalipszis, ami sajnos – bár sejthető és érthető okokból – a kétharmadánál bedugul és visszalopakodik a konformabb thriller műfajába. Annyiban még öröömre is, hogy igazolja a paranoiámat, miszerint a történetmondás nem képes kitörni a hamisbeszédből. A vers viszont azonnal lebukik, ha hamisan szólal meg. Nem rabolja el az időmet, az az egy-két kezdő sor már majdnem biztosan elárulja, hogy igazbeszédet olvasok-e vagy hamisat. Különösen igaz ez azokra a költőkre, akik nem annyira mesterei, mint inkább csak(!) génuszai, médiu-mai a versnek – szélsőségesen ilyenek tekintem Pilinszkyt, aki mesterként nem tudott disztíngválni a zseniális és a giccs között, hasonlóan a gyerekekhez, akiknek a szemében az arany szaloncukorpapír és a valódi arany között semmi különbség – és e naivitásukért áldja meg őket az ég, mert ebből eredően válhat később a természetes aranyhoz képest spirituális aranyá az egykori sztaniolpapír aránya egy váratlan versfordulatban.

Evidens tehát, hogy Weöres állításával el-lentétben az igazi költészet nem szakma, nem olyan, mint a cipészet vagy a pékmesterség, habár, ha csak önmagára vonatkoztatva élt ezekkel az összetevésekkel, akkor némiképp igazat kell adnom neki. Csakhogy az ő szemében abszolút értéke volt a szakmának, én pedig tényleg csak jobb szó híján nevezem a verset versnek, mondhatnék helyette *szöveget* én is, mint több helyütt tette a Borbély Szilárd, csak számomra a *szöveg*nek a kelle-metlen felhangja asszociálódik azonnal: Mit szövegelsz itt nekem! Ó, ez csak szöveg! Stb.

¹³ Bartók Imre *Fém* című regénye 2011-ben jelent meg a Kalligram Kiadónál.

A vihar kezdete (részlet)

Szakralitásra szintén nem szívesen hivatkozom, jóllehet azt sem hessenthetem többé el magamtól, hogy a vers – ima, s mint ilyen, igenis leszármazottja az egykor hivatalosan is szakrálisnak nevezett énekmondásoknak. Igencsak meglepődtem, amikor például kicsúszott a kezem alól a *Tereld* című kis tizenkétsoros,¹⁴ amit teljes ekstázisban írtam, úgyszólván önkívületben, és mégis tudva, hogy valami rajtam kívüli vagy túli bizonyosság elragadtatásába kerültem bele. Egyszerre éreztem a versbeszéd transzcendens irányultságát és diabolikus humorát. (Ami talán különben sem túl ritka nálam.) Talán erre utaltál te is, amikor csipetnyi malíciával említetted önelveteg felolvasásaimat, illetve önelemzéseimet. De hát hogyan örülnék egy-egy ajándék-darabnak, amire számítani nem számíthattam, csak gyúrtam rá (főleg

fizikailag), hogy a megajándékozódás végbemelessen. Mert a versgondolkodás, ha formailag sokszor (nálam igen sokszor) él is a logikai grammatika kötőszavaival, végeredményben mindig ezt a logikaiságot és intencionalitást számolja fel a szöveg előrehaladtával, és ér(kez)ik be egy merőben alogikus, önelvű, hogy ne mondjam, autisztikus *sajátvilágba*, ami jelentésileg kimeríthetetlennek hat, ennél fogva mintha még jelentőséget is sugalmazna. Az pedig már csodaszámba megy, ha egy-egy darab odáig képes kitágulni az olvasatban, hogy a közvetlen valóság is otthonra talál benne referenciálisan – ámde véletlenül sem kötelezőn – meghívott vendégként.

Nem mondtam ki, amit pedig már az elején terveztem mondani. Körülbelül tizenöt éve vettem a fejembe, hogy a költészet a mindennapi praktikus beszéd ellentételezése; olyan, mintha az emberi összeesküvés eszköze, a beszéd, a költészetben – mintegy a bűntörténet memóriachipjei gyanánt is – mondaná el önmagát, és mosná tisztára ezáltal az ember lelkiismeretét. Tudom, te sem tartod ezt mára érvényes funkciójának, kivihetőnek sem talán, hiszen annak az illúzióknak lóttek, hogy a műélvezet katartizálná a műélvezőt. Erkölcseleg. Ámde mi van az érzékelésekkel, az észleléssel? Mi nyithatja még egybe a különböző érzékleteket, a látást, a hallást, a szaglást, az ízlelést, a tapintást s végül a gondolatot, amit eme színesztézia során nem kell megelőznie semmiféle tanakodásnak, ha nem a költészet, ami pedig a gondolat hangjegyével, a szóval indítja el ezt a folyamatot? Vagyis a vers, ha kész erre a processzusra, úgy magát az érzékelési-észlelési differenciációt is felidézheti, s immár nem csupán mitológiai eredettörténetben pozicionálhatja önmagát. Az erős vers nem képeket ír le, hanem képeket gerjeszt, nem érzéseket ábrázol, hanem érzéseket gerjeszt, és így tovább. A fogalmakat szinte észrevétlenül oldja föl logikai dermedtségükből és ébreszti rá őket saját eredettörténetükre, mitológikus etimológiájukra, ennél fogva pedig végtelenül gazdag filozófiai potencialitásukra. De érzem, ideje lecövekelnem, saját példákkal nem szeret-

14 a *semmi esélye*. Palimpszeszt–Prae.hu, 2010.

ném illusztrálni fejtegetésemet, J. A.-t pedig már annyit elemeztem, hogy egyszer csak zárt osztályi vendéget csinálnak belőlem egy József Attila nevezetű idegszanatóriumban, ahol a kezelésemet talán a Nemzetbizottsági Hivatal fogja megfinanszírozni, ha már a kitelepítési kárpótlási kérelmemet egy lúzer lázbeszédének minősíthette, hogy válasz nélkül hagyta. No de ha megőrülök? Akkor sem fognak gondoskodni rólam? Nincsen remény, nincsen remény? Csak a szívás?

*

Függelék

Kedves Imre,

Beszélgésünk emésztődött bennem akarva, nem akarva a napokban, és mint annyiszor, most is késve esedeztek le a tantuszok, hogy mely kérdéseket hagytuk kibontatlanul, megválaszolatlanul, kifejtetlenül. Így mindenekelőtt a végig demonstrációs anyagként használt sorozatfilm, a *Totál szívás* azon – nyilván eltervezett, szándékolt – koinciden-tális motívumát, hogy a drogyártó és -kereskedő két főhős mindegyike valóságos, legálisan üzemeltetett mosodával mosatja tisztára a piszkos pénzt, valamint hogy mindkét esetben pregnáns személyes sérelem viszi rá őket a maffiózó életvitelre. Walter White személye ezért is idézte meg nekünk Kleist Kohlhass Mihályát, az általa megindított bosszú-lavinát, ami végül egy apokaliptikus végki-fejletbe torkollott, vértengerbe mintegy.

Ennek kapcsán is kérdeztél rám többször, amit talán figyelmetlenségből sem válaszoltam meg egyszer sem, hogy én hogyan vélekedem a saját, eléggé rendhagyónak mondható versírásomról, expressis verbis, hogyan és milyen mértékben – ha egyáltalán – szerepel írásaimban a bosszú motívuma. Amikor tehát megkínáltál evvel a kérdéssel, hirtelesen nem mozdult meg bennem semmiféle válasz lehetősége, nem ébredtem rá a kérdésed velejére vagy jelentőségére, mivel a Walter White-i – roppantul férfias és roppantul amerikai – tettekészség belőlem, tudtommal, mindig is hiányzott. Amilyen őrjöngő

reakciókat képesek kiváltani bennem a bántalmak, még a közvetettek is, olyan hamar el is lobbannak ezek a lángok, elüszkösödnek a gyufapálcikák (egyszer régen egy cseh költő¹⁵ versét fordítva éltem is önkényesen ennek az attitűdömnek a metaforájával: „A gyufa elkonyul” kezdőmondatban). Szépen mondván tehát, a sérelmek nálam rám estelednek. Hogy azután az álmokban mivé formálódnak, mennyire osztódnak, milyen perifériás nappali élményekre, észleletekre fészkelnek át ezek a traumadarabok(!), azt, sajnos, nem követem olyan figyelemmel, ahogyan talán kellene, ezért azt sem tudom megítélni, hogy a versírásban mikor és milyen alakzatban vagy szólóban röppenek elő az álmokból ezek a kis énekesek. Mert például képtelenség-e feltételeznünk azt, hogy a nappali tudatműködésünk görbéje is olykor meg-meg-mártózik az álmovizekben (ahogy a sirályok vagy az albatroszok bukhatnak le zsákmányuk után a víz alá, igaz, ők nem éppen a legszebben éneklő madárfajták), vagyis – látszólag ellentétben Walter White-tal – én szinte soha

nem vagyok ura annak, ami a versben megeskik. Természetesen gyúrok erre a vadászatra vagy halászatra, próbálok alkalmassá válni a szavak felismerésére, felfogására, de személyes akaratból, azt hiszem, nem válogatok közöttük, nem terhelem meg őket az éppen aktuálisnak gondolt problémáimmal, örömeimmel vagy gondjaimmal.

Mégis, már az első alkalommal, amikor véletlenül néztem bele a sorozatba (ez körülbelül a harmadik epizód lehetett, vagyis az egész sorozatot csak nemrég, egy barátomnak köszönve nézhettem végig), az az érzésem támadt: na, végre egy film, amelynek a képi-tartalmi mozgalmaiban, váltásaiban ráismerek arra az ízlelési és ízelési reflexes dramaturgiára, amit én a versben csinálok már

15 Vladimír Holan

régóta. Mert míg egyfelől feszítem a húrt, a pengetését teljesen rábízom az ujjamra, szabadon engedem az ujjamat, hagyom, hogy a feszülő húr okozta érzésekre reagáljon, szökdecseljen ide-amoda az egymással sem feltétlenül egy húron pendülő ujjtársaság. No, ez így abszurdra sikeredett hasonlat, de talán annál jobb; hiszen a hasonlat félrehord, és a félrehordásnak szintén nagy jelentősége keletkezik a versekben, ahogy a *Totál szívás*ban is.

A versírástól mint megbosszulási módszertől, tudtommal, tartózkodom; például nem igen írok gúnyverseket. Viccelődőseket sem. Semmi olyat, amit érzelmileg előre meghatároznék, mivel az érzelmi kondícióm kiderítése is éppen a vers dolga. A verset törekszem nem megterhelni különböző dolgokkal kapcsolatos vélekedésekkel, vágyakkal, fantáziákkal, e tekintetben még az általam legnagyobbra tartott József Attilával sem vagyok egy nevezőn – például a hasonlatok, ahogy az összes többi trópus is, nem szolgálják a mondanómat, hanem ők maguk állítják elő azt, attól függően, hogy éppen mit találnak nálam aktuálisnak, érvényesnek, dominánsnak.

És még valami. Tudom, ez a legkényesebb terület. A halál, vagy helyesebb szóval talán, a nemlét. És abból következtetni a létezőre és a létezésre, s ezáltal radikálisan szakítani avval a trehány hagyománnyal, hogy igazakra és hamisakra, jókra és rosszakra meg hasonló dichotómiákra feszítsem föl a versvásznot; mondom, ezt kizárom, ámde azt már egyáltalán nem, hogy ezen dichotomikus szellemű nyelviséget eme megfontolásból leblokkoljam. Nem, sőt. A legnagyobb örömet akkor lelem a versben, amikor, mondjuk, szkeptikus, talán hitetlen gondolkodásomra rácáfolva igazi és cseppet sem ironikus imavers kerül ki az ujjaim alól, annál is inkább, mivel summázva a kérdést, a vers, azt hiszem, ekvivalens beszédmód az imával. Összpontosítás arra a legtávolabbi enyészpontra, amelynek az ellenkező párja, bizonyos biológiai törésrajzolatok szerint, valahol az éncentrumomban cikázik szakadatlanul. Mert a külső enyészpont statikájának radikális ellenpárját ebben a cikázó énben tudom csak elképzelni.

Nemes Z. Márió

NÉPDAL- KIEGÉSZÍTÉSEK

Arra ébredtem, hogy undorodom a szájhagyománytól.¹ A hatásiszony bélférgei űznek a mocsári párák felé, vagy ez a miazma nem több mint kollektív bűz? Együtt élek a népemmel, mert nem tudok mást, de ki a nép, ami alávetett és megszállt? Nevünk légió. Pedig annyira magam akartam lenni. De hát az embert nem a saját tudatából faragták, még csak nem is a tudatával. Mindez csupán a költészet kamaszkori tévedése, hogy legyél az enyém – búgja a líra –, és magányod ünnepi dísz lesz a hattyúházban: komor palástként befed, becéz és örökké tart majd, mint Bayreuth. Aztán a barokk önkiállítás pompája közt mégis megszületik a felismerés, régi fekély hegén bont ágyat egypár hív féreg.

*

Az irodalomgazdaságban terménylopáson kaptak. Én pedig mint *szóeke* csak nézek magam elé.

*

De vegyük a férgeket. A család és a nép közé férköznek, arra a „helyre”, ami én magam kéne, hogy legyek – legalábbis a paraszti romantika értelmében. Ehelyett csak zabálok a férges lírakáposztát, a rózsamarást és a beteg lóbelest. Idegenszájúság vagyok. A belterjes

1 A szövegben jelöletlen idézetek szerepelnek Marno Jánostól.